

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

53

✓
L57
1880

1999

ՊԸՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՕՐՊԷԼ, ՆԸՆՑ

Ի ՄՈՍԿՈՒԱ

1858.

ՍՏԵՓԼՆՈՍԻ

ԱՐՔ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ՍԻՆՆԵԱՅ

ՊԸՏՄՈՒԹԻՒՆ

՚ի վերայ ծաղման տահին Օրսէլեանց
և ՚ի վերայ յարձակման Թաթարաց
՚ի Հայս,

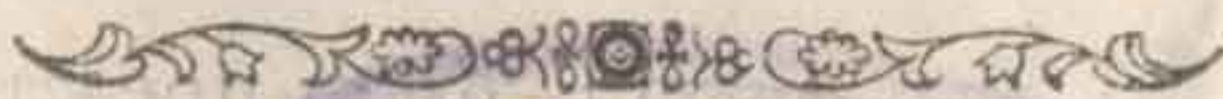
Յօգուտ Լղգի ՚ի լոյս ընծայեալ

Մահանայ Տ. Գեորգեան Յովհաննէսէանց

Լրդեամբք և ծախիք

Պ. Սաբէթանոյ Մեայաչանէան Գաւառաւորէանց
Լրեանէցւոյ :

ROTERDAMSE STATAPREK

ՄՈՍԿՈՒՍԻ

Ի պատրանի Ա ռուսաց Գաղիէ :

1858.

6801
6801

1857. 10. 21

В. Д. Бекетовъ

Печатать дозволяется

с темъ, чтобы, по отпечатаніи, было представлено въ Ценсурный Комитетъ узаконенное число экземпляровъ. С.-Петербургъ, 21 Октября 1857 года.

Цензоръ В. Бекетовъ.

Печатать дозволяется

с темъ, чтобы, по отпечатаніи, было представлено въ Ценсурный Комитетъ узаконенное число экземпляровъ. С.-Петербургъ, 21 Октября 1857 года.

Цензоръ В. Бекетовъ.

ПЕЧАТАТЬ ПОЗВОЛЯЕТСЯ,

съ тѣмъ, чтобы, по отпечатаніи, было представлено въ Ценсурный Комитетъ узаконенное число экземпляровъ. С.-Петербургъ, 21 Октября 1857 года.

Цензоръ В. Бекетовъ.

3р. 1887

4 1880-60

1857
1887

ԱՌ

Պ Ա Ր Ո Ն

ԳՈՒՂԱՄԻՐՆԵԱՆՑ

Մի մուանար, սիրտ իմ, զպարտ քո և մատո՛ւ
Կերբողական բան ինչ հիւսեալ ջերմիկ սրտի՛ի :
Ահա հայիմ հայրենասէր առն յարդասիՍ .
Ցանկ 'ի նոսին սէր ազգային զգամ այ՛՛ն :
Արդ, ո՛ւմ հայ քաջ, բարեհռչակ ձեր այդ համբախ
Կանխաւ յողջոյն տարածեցի յազգիս մերուՍ :
Աճեալ ստուղբ նախնեաց մերոց, որք 'ի մթա՛հ
Կանրանային, ձեօք ելանեն 'ի լոյս ահա
Եւ այդ ձեր ջան եթէ շարժեաց արդ զիս այսպէՍ
Այլոց ապա զո՛ր խրախոյս տալ չկարէ,
Կոցո՛ւ գէթ, որք ունին զոգի գորովալի՛ր :

Սփէփանուտե Արեւմտեցի :

113

1811

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿԱՆՈՒՄ

Տարածված է այս աշխարհում, նաև արևելքում, որտեղ
 : ժողովուրդը մեծ շահույթ է ստանում նրանից :
 : Միայնակ, մեծ գիտելիքներով նրան :
 : Այս աշխարհում միայնակ գիտելիքներով :
 : Միայնակ գիտելիքներով, ինչպես նաև :
 : Միայնակ գիտելիքներով, ինչպես նաև :
 : Միայնակ գիտելիքներով, ինչպես նաև :
 : Միայնակ գիտելիքներով, ինչպես նաև :
 : Միայնակ գիտելիքներով, ինչպես նաև :
 : Միայնակ գիտելիքներով, ինչպես նաև :

Հայաստանի Կառավարություն

Հաստատութիւնք Գրեզնիկաւորիս

Գրեզնիկաւորիս Գործարարիս

Հեղինակ մատենիս, Ստեփանոս Արքեպիսկոպոս Սիւնեաց, էր 'ի նմին իսկ տոհմէ՝ զորոյ գրեացն զպատմութիւն, այր մեծանուն՝ ծաղկեալ 'ի վերջ երեքտասաներորդի դարուն և 'ի սկզբսն չորեքտասաներորդին: Ա'ր նա (որպէս ինքն իսկ ասէ 'ի կատարածի պատմութեանս) որդի Տարսայիճայ ()րպէլեանց՝ իշխանին Սիւնեաց, որ յամի Տեառն 1280 զքահանայականն ընկալաւ զկարգ, և ասպա 'ի վախճանել Արքեպիսկոպոսին Սիւնեաց Յովհաննու՝ առաքեալ 'ի հօրէ իւրմէ 'ի կիլիկիա՝ ձեռնադրեցաւ 'ի կոստանդեայ կաթողիկոսէ Սեփրապօլիտ Սիւնեաց. և պատուասիրեալ մեծապէս յարքայէն Ալեոնէ՝ դարձ արար յամին 1287 յԱթոռն իւր 'ի Տաթե՝ շքով մեծաւ: Իսկ վախճան կենաց նորա եղև յամին 1304:

Ան սորա՝ բաց 'ի պատմութենէս՝ և այլ գրուածք երկու՝ 'ի վաղուց իսկ տպեալք 'ի կոստանդնուպօլիս, որոց առաջինն է՝ Արամատար Աղէ 'ի վերայ Ս. Աշտիսի կամ 'ի վերայ աստի Հայոց,

գրեալ 'ի Թուին Հայոց չխը, 'ի խնդրոյ Խյաչա-
տրոյ վարդապետի Կեչաւացւոյ. և Երկրորդն է՝
Չեւեարչ ընդդէմ Յուսայ, գրեալ 'ի Թուին Հա-
յոց չԾա:

ՕտպագրուԹիւնս զայս արարաք ըստ միոյ և
ԵԹ նօտրագիր և անԹուական օրինակի 'ի մեր ձե-
ւըս գտելոյ՝ անփոփոխ յամենայնի զհարազատու-
Թիւն ընագրին պահելով:

Ռ. Յ. Ե.

Այսին ձև Նախարարութեան (Օրոհէլեանց, ԷՆԷ
 աւարէ Էին և արպէս. և վասն գալոյ նոցա յայս
 աշխարհ և վասն բազում բանից և գործոց զբոյր
 յալովք :

Ի սկզբան նահապետութեան աշխարհիս Նա
 յոց և Արաց, և ՚ի ցեղապետութեան մերոյինս
 սեռի նախնւոյն՝ Թորգոմայ, Էին նորաորդիք ութ,
 արուորագոյնք և հսկայակերպք. որոց իրեցագոյ
 նրն՝ Նայկ, և երկրորդն՝ Քարթլոս, երրորդն՝
 Քարդլոս, չորրորդն՝ Աովկան, հինգերորդն՝
 Աեկան, վեցերորդն՝ Ներոս, եօթներորդն՝ Աով
 կոս, ութերորդն՝ Ազրէս: Ապա բաժանեալ Թոր
 գոմայ զժառանգութիւնս՝ որդւոց իւրոց, տայ ըզ
 Նայաստան աշխարհն բոլոր սահմանօքն՝ Նայկայ,
 և զժմակային աշխարհն Նիւսիսային՝ Քարթլոսայ
 և այլ եղբարցն: Իսկ Քարթլոս գնաց ՚ի Լեառնն՝
 որ կոչի Արմաղ, և անդ շինեաց իւր տուն, և ամ
 րոց մի անառիկ ՚ի պատշաճաւոր տեղւոջ. և կո

չեաց զբերդն՝ Արբեթ, զոր այժմ Շամշոյլտե
 կոչեն: Աւանուանեցաւ աշխարհն այն՝ ի Խունա-
 նայ մինչև ի ծովն Սպերոյ յանուն նորա՝ Քարթլ:
 Եւստ յետ բազում ժամանակաց որդիք զհարս փո-
 խանակելով՝ եկն նահապետութիւնն Քարթլայ
 մինչ ի ժամանակս Թագաւորութեանն Վարսից
 մեծին Խոսրովու. որ Քեքաւուս կոչեցաւ: Աւ-
 սահման էր Արաց՝ կոչել զգլխաւորն իւրեանց՝
 Տանուտէր, զի ոչ ունէին Թագաւոր: Աւստէր
 Տանուտէրն ի Քարթլ, ի մեծ քաղաքին Մցխի-
 Թայի, որ շինեցաւ ի Մցխիթոսէ՝ յաւագ որդե-
 ւոյն Քարթլոսայ. որք և նեղեալ յայնմ ժամանա-
 կի ի բունաւոր Թագաւորէն Վարսից, կամէին ըզ-
 մահ ընդ կենաց փոխանակել:

Աւերկացեալ յայնմ ժամանակի պետ աշխար-
 հին Արաց՝ Եդարմոս Վարսիկ՝ հրամանաւ Եբրե-
 տոնայ, որ տիրեալ էր Վարսից և Արաց և Եդ-
 ուանից: Եւս այն Եդարմոս էր՝ որ շինեաց վերըս-
 տին զՄցխիթայ և պարսպեաց կրաշաղախ վիմօք,
 և եդ պարիսպ յԵդմազ լեւնէ մինչև ի գետն
 Կուր: Աւ յետ վախճանի սորա արք չորք տիրեցին
 Արաց. և խռովութիւն և ապականութիւն տիրէր
 ամենեցուն առ հասարակ, էր որ ի Քեքաւուս
 Խոսրովուն, և էր որ զկնի նորա ի Քվէ Խոսրո-
 վուն. և էին Ա իրք ի մեծ վշտի և կային յուսա-
 հատեալք յամենայն կողմանց:

Մհա ընդ ժամանակսն ընդ այնոսիկ անկանէր
 աղմուկ շփոթի և խռովութիւն մեծ 'ի մէջ թա-
 գաւորութեանն Ղենաստան աշխարհի, որ յարե-
 ելս կոյս անդր է քան զաշխարհն Սալանարաց,
 սահմանակից Սազրաց և Հոնաց, որ և ձգի եր-
 կայնութեամբ մինչև ցլ, միաւոն լեառնն: Քանզի
 'ի մեռանել թագաւորին Ղենբակուր կոչեցելոյ՝
 թագաւորազունքն սկսան պատերազմիլ ընդ միմեա-
 նրս, և զօրացեալ միոյն կողմն՝ փախստական լինի
 միւսն, որ էր այր աջողակ և պատշաճագեղ, ու-
 թեղ և անձնեայ, երիտասարդ հասակաւ. որոյ
 առեալ զընտանիս իւր և զզուսնն թագաւորական
 գանձիւքն, օղապարիկ երիվարօք սրաթուիչ լեալ՝
 անցանէն ընդ բազում աշխարհս այնքան ահագին
 կերպարանօք՝ զի ոչ ոք համարձակէր ընդ առաջ
 լինել նոցա. և անցեալք ընդ դուռնն Վարիալայ՝
 իբր վերին ակնարկմամբն եկին յաշխարհն Վարթ-
 լայ առ Տանուտէրն Մցխիթոյ, և տեսին զնոսա-
 նեղեալ և 'իմեծ վտանգի տարակուսեալ 'ի Պարս-
 կացն: Մպա խօսին ընդ Տանուտէրն և ընդ աւա-
 գագոյն արսն, և ասէն » Մեք 'ի թագաւորացն
 Ղենաց եմք, և հատուածեալ յեղբարց մերոց՝
 եկաք աստ, և հաճեցաք ընդ ամուր աշխարհս ձեր.
 և աստուածք ձեր վասն վշտիդ ձերոյ ածին զմեզ
 յօգնութիւն ձեզ: Մրդ՝ մեր կանք է կամ դադա-
 ըել առ Պարսից թագաւորութեանն, և կամ ան-

ցանել առ ինքնակալն: Յունաց: Մայց թէ ձեզ հա-
 ճոյ թուի՝ պատրաստեցէք մեզ տեղի հանգստեան.
 և կամք աստէն և թափեմք զձեզ 'ի նեղաց ձե-
 ըոց. և թէ ոչ՝ երթամք զձանապարհս մեր՝ ուր և
 Մստուածն մեր հոգասցէ»: Իսկ տեսեալ աւագ
 Տանուտերաց աշխարհին զայնպիսի արս քաջակո-
 ըովս և ուժեղս, և լուեալ զհաճողական բանս նոցա՝
 մեծապէս խնդացին 'ի վերայ եկելոցն, և արարին
 խրախուժիւն մեծ, և բարձր փառօք և մեծաշուք
 պատուով ընկալան զնոսա և սիրեցին յոյժ յոյժ:
 Եւ զանառիկ ամուրն ()ըբեթ՝ որ շինեալ էր
 ձեռամբն Քարթլայ՝ ետուն նոցա տուն բնակու-
 թեան և տեղի ամրութեան, և գաւառս բազումս
 և աւանս մեծամեծս և բերդերս ետուն 'ի ժառան-
 գութիւն նոցա: Եւ պա միամտեալ 'ի տեղւոջն՝
 բնակեցան յ()ըբեթն: Եւ վասն անուան բերդոյն՝
 յետ յոլով ժամանակաց ()ըբուլք կոչեցան, այ-
 սինքն՝ ()ըբեթեցիք. զի սովորութիւն է ազգին
 այնմ՝ անուամբ տեղւոյն կոչել զիշխանսն, որպէս
 Մեթեուլքն և Մեփեուլքն և Մրաջուլքն. և
 'ի Չերեթոյ՝ Չերիսթօքն, և 'ի Չաւախեթոյ՝
 Չաւախուլքն, և 'ի Վախեթոյ՝ Վախեցիքն. և
 'ի Վեխեթոյ՝ Վեխեթիմայքն, և այլ բազումք, որ
 մինչև ցայսօր սակս այսր պատճառի ()ըբեթկոչե-
 ցան ազգքն այն, որք և յաւաջն Ղենեուլք կոչե-
 ին, այսինքն Ղենացիք:

Այլ արդ՝ մինչ այս այսպէս լինելը, ապա յին-
 քեանս ժողովեցին զտունն Արաց, և զօրս գումարեալ՝
 յարեան 'ի վերայ ամենայն նեղչացն, և կո-
 տորեալ հալածական արարին՝ ընդդիմանալով
 Պարսից. և եղև խաղաղութիւն յաշխարհին յայ-
 նում: Ասանորոյ կարգեցին զնոսա սպարապետ և զօ-
 րագլուխ ամենայն տանն Արաց. և 'ի թագաւորեւն
 Արաց աւաջին թագաւորին Փառնաւազայ՝ աւա-
 լել պատուեցան ()րբեւեքն 'ի նմանէ. և 'ի Արաց
 աշխարհին ոչ գոյր ոք նման նոցա կամ հաւասար,
 բայց միայն 'ի թագաւորէն: Այլ ահա զայս ծանեաք
 ընդ աղօտ ինչ 'ի Արաց պատմութենէն: Մայց
 վասն նախանձու Պետրդէ թագաւորին՝ որ ազգաւ
 ջնջեաց զնոսա 'ի Արաց աշխարհէն, ջնջեցին
 զանուանս նոցա 'ի պատմութենէն իւրեանց և յա-
 մենայն գրենացն և յեկեղեցեացն: Ասանորոյ և մեր
 քննեալ և տեղեկացեալ՝ ծանեաք զսակաւն 'ի բազ-
 մաց՝ 'ի գիտող արանց, և 'ի մնացեալ յիշատակա-
 րանաց ուրեք ուրեք, և ս և յաւանդութեանց նախ-
 նեաց իւրեանց՝ զոր ծանուցին հարք որդւոց մինչև
 ցմեզ: Մ.ՅԼ չգտեալ մեր յիշատակ նախնական
 զրուցաբանութեանց նոցա. նա և ամենայն արու-
 թիւնք և գործք երևելիք 'ի տանն Արաց ազգին
 ()րբեւեանց 'ի նոցին ժամանակագրոցն՝ զոր Քար-
 թլիս ցխաւարիպայ կոչեն, վասն այն մեք ոչ գի-
 տացաք զորպէսն և զկարգ բանիցն, զի և ըստ կար-

գի շարայարեալ էաք 'ի մատենիս: Տայց զոր գըտաք 'ի Հայալեզու գիրս սակաւ ենչ յիշատակ՝ դիցուք. ևս և զվախճան կատարածի նոցա, զոր հաւաստեալ ծանոյց մեզ գեղեցիկ պատմութիւնն Մխիթարայ Մնեցոյ:

Մ.րդ՝ 'ի Թուականութեանն Հայոց ն՝ղը, 'ի Թագաւորութեանն Արաց՝ Ղաւթի, և Հայոց՝ Ղազկայ շահանշահի՝ որ 'ի Անանդ, և 'ի կայսերակալութեանն Յունաց Սոնովմախին, տեսին նուազեալ զազգս քրիստոնէից հագարածին Խամայեւացիքն, և ձայն տուեալ միմեանց 'ի Խորասան, 'ի Խորազմաստան, 'ի Փարս և 'ի Քրման, 'ի Տուխար և 'ի Մազանդարան, Մ.րաղ, 'ի Տաղդատ և 'ի Տասր, Մ.ուան և Մ.տրպատական, Ժողովեցան անհուն բազմութիւնք Վարսկաց և Խազրկաց, Խորազմաց և Մրապկաց, ևս և Ալիւթացի (Դ)ուրքաստանեաց. և եկեալ բանակեցան 'ի դաշտին Վարնայ անթիւ և անհամար բանակօք. և խորհեցան խորհուրդ զոր ոչ կարացին հաստատել, այսինքն բառնալ և ջնջել զկրօնս և զանուանս քրիստոնէից, 'ի Հայոց, 'ի Արաց և 'ի Յունաց աշխարհէն:

Մ.հա համբաւ դառնալուր և տիեզերակործան հրոսակին հասանէր յառաջագոյն առ կայսրն Յունաց, և դողումն սարսուալի հասեալ կալաւ զերիկամունս ամենայն մարդոց: Այսն որոյ յղեն այսր

զԱրժնինոս Տրապիզոնոյ զօրօք, և խնդրեն միաբան
 օգնականութիւն 'ի Հայոց և 'ի Ալբաց, թերևս
 կարասցեն զերծանիլ յայնմ անդնդապառոյտ և ա-
 հագնեալնդ բարկութեանցն հարաւայնոյ. զոր լու-
 եալ թագաւորին Վաւթի և Վագկայ՝ ոչ համար-
 ձակեցին ընդ առաջ ելանել Վամայելեան զօրուն,
 այլ մեծապաղատ թախանձանօք հաւանեցուցեալ
 զքաջն անպարտելի զԱխարիտն () ըբեւեանց՝
 գնալ և խառնել 'ի զօրն Յունաց և ընդդիմանալ
 մարտին եկելոյ, ինքեանք զօղեալ որջացան յամու-
 ըրս աշխարհին: Ապա յանձն առեալ Ախարտի
 անվախ սրտիւ՝ ասէ» Ասերթամ ընդառաջ այլազ-
 գեացն, և դնեմ զանձն իմ 'ի վերայ քրիստոսական
 հաւատոյս, և զօրութեամբ Աստուծոյ կամդար-
 ձուցանեմ անդրէն և կամ մեռանիմ վասն Քրիս-
 տոսի. բայց ով թագաւոր յանձնառնեմ զյետնորդ-
 քըս իմ քեզ. զի մի վասն նախանձոտ և չարաբարոյ
 ազատացդ Ալբաց նենգեցես ինչ սոցա, և զըր-
 կեցես 'ի պատուոյ և 'ի հայրենեացս մեր»: Օայս
 ասացեալ ինքն Ախարիտ՝ հանդէս արար ազատաց
 և զօրաց իւրոց, զի ունէր զկէս թագաւորութեա-
 նըն: Ալ անցին 'ի հանդիսին եօթն հարիւր ազատք
 մեծամեծք, որք էին սեպհական ծառայք նորին, և
 վեշտասան հազար արքայատերազմողք: Ասկ 'ի զօ-
 րացն արքունի էառ տասն հազար այր, և գնացեալ
 'ի Անանդ 'ի դաշտն Աարուց՝ խառնեցան 'ի նա

զօրքն Զուռմոց հնգետասան հազար այր, և եղեն
 միանգամայն քառասուն և մի հազար հեծեալ: Աւ
 զի այլազգիքն կոտորէին նախ զԱրդրու գիւղ և
 ասպատակեալ էին զամենայն շրջակայ գաւառսն, և
 քնակէին 'ի նոյն դաշտի, ապա ճակատեցան ընդ
 դէմ իրերաց ընդ լուսանալն այգուն, և յօրինեցին
 զուազմն հանդիսին երեքկարգեան գնդօք, նախա
 մարտիկս և միջնամարտիկս և վերջապահս: Աւ զի
 առ անթիւ բազմութիւն Նամայելացւոցն ի պար
 տեան զօրքն ոչ ինչ երևէին, այլ իբր ջրտուս կամ
 զինաք: սղս թուէին նոցա, տեսեալ զայն անպարտե
 լի ակոյեանն քաջ ի պարիտ՝ զօրացոյց զգունդն
 իւր, և ասէ» Մի երկն չիք, այլ միայն զօրացիք ան
 ուամբն Քրիստոսի, և կնքեցէք զձեզ նշանաւ սուրբ
 խաչին, և մեր է յաղթութիւնն»: Աւ ինքն իջեալ
 յերիվարէն ծունր դնէր, և կնքէր զինքն նշանաւ
 սուրբ խաչին և յանձն առնէր Քրիստոսի, և կա
 պէր 'ի պարանոցն զմասն որ 'ի փրկական խաչէն.
 և այնպէս զինեալ զինքն, և հեծեալ 'ի Տաճիկ
 երիվարն՝ ընկենոյր զոսկէնկար վահանն 'ի թի
 կունսն, և զձօձ նիզակիկն յահեակ բազուկն, և ըզ
 լայն պողովատիկ շմշիրն երկբերանի յաջ ձեռինն,
 և զվաղրն ասագին 'ի ներքոյ բարձիցն՝ իբր զուռն
 դարբնաց և կամ զսակր կտցաւոր քարահատաց,
 անցեալ 'ի մէջ ուազմաւոր հանդիսին՝ արշաւէր
 սիգալով յայսկոյս և յայնկոյս. և ոսկեհուռ զրէ

հէն և 'ի սաղաւարտէն նշոյլք հատանէին : Իբր
 զարծիւ խնդրէր 'ի նոցանէ մենամարտիկս . ասէր
 « Այս եմ Վ իպարիտն Մ փխազաց . եկայք քաջքդ
 Վարսից և Մ րեաց . և նախ մենամարտեսցուք ընդ
 միմեանս » : Այլ թէպէտ բազում անգամ խնդ
 րեաց, ոչ ոք իշխեաց ելանել ընդ առաջ նմա . և
 յոր տեղ սլանայր Վ իպարիտն իբրև զարծիւ և խո
 յանայր 'ի վերայ նոցա, յետս յետս փախչէին՝ ըզ
 միմեանս առաթուր կոխելով : Մ պա իբրև գիտաց
 Վ իպարիտն զի բեկան սիրտք նոցա, և թուլացաւ
 զօրութիւն նոցա, դարձաւ յիւր ռազմն, և քաջա
 լերեալ յառաջ շարժեաց : Այլ գոչեցին ասէր ա
 ղաղակաւ՝ և խառնեցան ընդ միմեանս, և խմբեցաւ
 պատերազմ ասագին իմն դղրդմամբ, որ թուէր իբր
 որոտումն ամպոց և ճայթմունք փայլատականց : Այլ
 ինքն Վ իպարիտ իբրև զամպ հրախառն մտանէր և
 ելանէր՝ և կայծակնասար առնէր զբազումն, և զօ
 րէն հրոյ ընդ եղեգն փոթորկեալ՝ ճեղքէր զռազմն
 նոցա, և անցանէր յայն կողմն . և յաջ և յասեակ
 հոսէր գետս արեանց, և դնէր կոյտս դիականց . և
 հատանէր յայլազգեացն գունդս գունդս . և զայն
 իբրև զերամն նապաստակաց տապաստ արկանէր
 դաշտին : Այլ այնպէս կոտորեալ յաղթեաց Վամա
 յեւրոսոսն, և փախատական արար զսակաւ մնացորդ
 սըն քաջ Վ իպարիտն՝ զօրութեամբն Յիսուսի
 Քրիստոսի Մ ստուծոյ մերոյ . և ապա և 'ի հասա

բակել աւուրն դարձան 'ի մեծաջան վաստակոցն
մեծաւ գոհութեամբ և բազում ուրախութեամբ :

Եւսկ անիծեալ և տիրասպան ազատքն Արաց
երկուցեալ յահագին զօրութենէն նորա, և խոր-
հուրդ առեալ ընդ դէտէպուլ զօրագլուխսն Սի-
պարտի՝ յանկարծակի հատին զջիւ երիվարի նորա,
և ընկեցին յերկիր զՍիպարիտն. և 'ի մէջ առեալ
զնա բազմութեանն՝ սպանին 'ի տեղոջն, և ածին
խաւար և սուգ քրիստոնէից. զոր և իմացեալ Ես-
մայելացւոցն՝ մեծաւ խնդութեամբ դարձան ան-
դրէն. և սուր 'ի վեր առեալ՝ կոտորեցին զզօրսն
Արաց. և ոմանք փախստականեղեալ ցրուեցան ընդ
երկիր: Եւ այն էր կատարած կորստեան աշխար-
հիս Հայոց և Արաց, զի տիրեաց Տաճիկն ընդհա-
նուր գաւառաց. առին սակաւ մի յետոյ զԱնի, որ
'ի շէգ թուականին Արփասլան Սուլտանն. առին և
զԿարս, առին զբոլոր գաւառն Շիրակայ և զԱ-
նանդայ և զԱրշարունեաց և զԱրարատեանն, և ըզ
Սիսական աշխարհս, և զՆաղացն, և զամենայն
երկիրս մինչ 'ի դուռն Տփխեաց:

Եւ արդ՝ զայսպիսի դուռն մեծ կորստեան և
աշխարհագումար կործանման քրիստոնէից յայնմ
աւուր բացին անիծեալ և տիրասպան զօրքն Ար-
րաց: Բայց ես զսպանումն Սիպարտի համարիմ՝
նչ կորուստ, այլ՝ գիւտ մեծի փրկութեան. զի ե-
ղեալ զանձն 'ի վերայ հօտին՝ Կրիստոսի՝ մեծապէս

հանդիսացաւ, և անպարտ սպանմամբն յիւրոցն՝
մարտիրոսական արեամբ պսակեցաւ, և զնաց առ
ամենաթագաւորն Քրիստոս, զի՛ի նմանէ ընկալցի
զվարձս և զպարգևս մեծավաստակ աշխատութեա
նքն իւրոյ:

Իսկ ապա հաւատարիմ ծառայքնորա բարձին
զդիակն գեղեցիկ երիտասարդին և անպարտելի
քաջին՝ մեծաւ ողբով, և տարեալ ՚ի կարս՝ կաշ
մեցին դագաղս և զարդարեցին ոսկէ հուռ հանդեր
ձիւ և արքայական ճոխութեամբ, և առեալ տարան
՚ի մեծ հանդիսաւոր վանսն իւրեանց ՚ի Սեթանիայ՝
որ էր շինեալ նախնեաց նորա տուն գերեզմանի
ինքեանց: Այլ եկեալ թագաւորն Վաւիթ ամե
նայն մեծամեծօքն, և արարեալ կոծ մեծ ՚ի վերայ
նորա՝ եղին ՚ի տապանի ընդ հարս իւր:

Իսկ պատիւ և բարձ ցեղին () ըսելեանց ՚ի տան
թագաւորին էր այս, լինել սպասալար ամենայն
զօրացն, և հրամանատար ամենայն աշխարհին Ալ
րաց, և ամենայն գործակալք տանն արքունի ընդ
ձեռամբ նոցին. ունել սեպհական երկոտասան դրօ
շրս, և յամէն դրօշ՝ հազար այր: Այլ զի սահման էր
թագաւորին՝ սպիտակ լինել վառն, և կարմիր նը
շան ունել, հրամայեցին սոցա՝ կարմիր ունել ըզ
վառ դրօշին, և սպիտակ նշան ՚ի վերայ. և ՚ի շրջել
առաջի թագաւորին և ՚ի կանգնել՝ ունել ՚ի ձեռին
գաւազան առ իւծագլուխ, և ՚ի ժամ ճաշոյն առան

ձին նստել 'ի բազմականացն՝ 'ի վերոյ քան զամե-
 նայն դէտէպուլ նախարարսն 'ի վերայ բարձի, և
 ուտել հաց արծաթի սեղանաւ: Աւ սոքա էին
 Թագադիրք Թագաւորին:

Աւ արդ՝ յետ բազում ժամանակաց 'ի Թա-
 գաւորութեանն Ղաւթի հզօրի որդւոյ Ղեորգէի
 մեծ սպասաւարն Արպէն Աւանէ յոյժ արիացեալ՝
 ընդարձակեցոյց զսահմանն Արաց՝ պատերազմեալ
 ընդ Տաճկաստան. զի առին զՏփխիս 'ի Տաճկէն և
 զՏալուշ, զՂապ, զՏերունականն, զԱլաուէ, և
 զԱնի 'ի շէք Թուականին: Ասան որոյ առաւել
 սիրեցաւ և պատուեցաւ 'ի Թագաւորէն. և 'ի վե-
 րայ հայրենեաց իւրոց տուաւ և նմա 'ի Թագաւո-
 րէն Ալաուէ իւր գաւառովն, և Ղգարակն տեղի
 դարապասի, և Շամշոյլտէ՝ որ է հայրենիք նո-
 րին՝ վերստին տուաւ գաւառովն. և այս մեծ սիդի-
 լով և Թագաւորական մատանեաւ հայրենիք հաս-
 տատեցաւ նոցա:

Իսկ 'ի մեռանէն Ղաւթի հզօրի առնու զԹա-
 գաւորութիւնն որդին նորա քաջն Ղեմէտրէ, որ
 անց գովութեամբ ընդ նախնիս իւր, և Թագաւո-
 րեաց ամս երեսուն և երեք: Սա առաւել սիրեաց
 և պատուեաց զԱւանէ և զորդին իւր զՍմբատ: Ի
 սորա աւուրս առին Աւանէ և Սմբատ զՍոունան,
 որ 'ի բազում ամաց էր առեալ Տաճկին. և այն ևս
 հաստատեցաւ հայրենիք նոցա 'ի Թուականին շէ:

Յետ այսորիկ մեռանի խաւանէ ծերացեալ
աւուրբք, և առնու զտէրութիւն նորա որդին իւր
Սմբատ: Եւ ծանիր՝ զի սոքա խնամութեամբ խաւ-
նեալ էին ընդ թագաւորին Արաց և ընդ թագա-
ւորին Հայոց Վերիկեանց՝ որք էին Տագրա-
տունիք. և վասն այնր պատճառի առին 'ի նոցանէ
զՏագրատունի անուանս, այսինքն զՍմպատ, և
զՎաւանէ՝ որ է Յովանէս, և զՎիպարիտն և զՎի-
լիկուժն և զՎերթէն՝ ունին 'ի հին նախնեացն՝
որ 'ի Ղենացն եկին, և զայլ անուանս 'ի Արաց
առին: Վարձեալ և առնու միւս Վաւանէ՝ Վերուէ-
թի որդին՝ զՎամանիս:

Եւ յետ բազում յաջողուածոց և մեծամեծ
քաջութեանց մեռանի Վեմէարէ թագաւոր 'ի ո՛ր
թուականին, և առնու զթագաւորութիւնն որդի
նորա Վաւիթ, նման հօրն, այլ հզօր և խմաստուն,
և կեցեալ ամս երկու և սա՝ մեռանի. և 'ի ժամ
վախճանին կոչէ զկաթուղիկոսն և զմեծամեծ դե-
տէպուլն, կոչէ և զեղբայր իւր զՎորդի և զփոք-
րիկ տղայն իւր զՎեմնայն, և դնէ առաջի իւր զա-
ւագ խատն և զփրկական խաչն և զաւետարանն, և
ասէ. «Ա՛յլ մեծամեծքդ Արաց, դուք ինքնին քաջ
դիտէք՝ եթէ որպէս ջանաց հայրն իմ 'ի վերայ ձեր,
և կրկին նորոգեաց զթագաւորութիւնս զայս, և
'ի ժամ մահուն մեծամեծ ուխտիւ և գրով ինձ
չնորհեաց զաթուս, և ես այժմ մերձ եմ 'ի վախճան»

ճան, և իմ եղբօրդ Վեորգիի ո՛չ ինչ հաշիւ և
 բան ո՛չ գոյ ընդ այսմ աթոռոյ. արդ՝ որպէս հայ-
 ըրն իմ ինձ շնորհեաց սեպհական զայս տախտ ար-
 քայութեան, նմանապէս և ես իմում զաւակիս
 Վեմնայիս շնորհեմ՝ ձեր ամենեցուն վկայու-
 թեամբ: Այլ դու Վեորգի եղբայր իմ, կանց ՚ի
 տեղի իմ և արա՛ զզօրապետութիւն աշխարհիս, և
 կեր զքո բաժին ժառանգութիւնն զոր հայր իմ
 ետ քեզ մինչև զարգացի մանուկս իմ): Այլ յա-
 ռաջ կոչեալ զՂաւանէ որդի Սմբատայ ()րբե-
 լեան՝ երդմնեցուցանէ զնա վասն մանկանն՝ պահել
 զուխտ անդարձին. և առեալ զձեռանէ մանկանն եդ
 ՚ի ձեռն Ղաւանէի և ապսպարեաց նմա, և զայլ դե-
 տկալուն զամենեւին երդմնեցոյց՝ ո՛չ նենգել տղա-
 յին, այլ ՚ի ընուլ հասակին՝ օճցեն զնա թագաւոր:
 Օ՛ այս արարեալ վախճանի ինքն, և դնի ընդ հարս
 իւր ՚ի Վեւթ: Այլ յայնմ օրէ և յառաջ լինէր
 մանուկն ՚ի տան Ղաւանէի և սնանէր և զարգանայր:
 Եւ Վեորգի յինքն յանգուցեալ զսիրտ մեծամեծ
 իշխանացն ևս և զկաթուղիկոսին՝ կամէր թագա-
 ւորել. և ո՛չ իշխէին զխորհուրդն մեծին Սմբա-
 տայ ()րպեղեան և որդւոց նորին Ղաւանէի և Ղի-
 պարտի յայտնել: Այլ յետ ամենան մի ժողովե-
 ցին զամենայն դէտէպուլս և զազատս առ Վեոր-
 գի. ընդ որս գնաց և Ղաւանէ իւրայովքն. որում և
 յայտնեալ Վեորգի զխորհուրդն՝ բազում ողորա-

նօք հաւանեցոյց զնա ասելով, եթէ 'ի ըսուլ հա-
 սակի եղբօրորդւոյն իմոյ՝ ոչ զրկեցից զնա, այլ
 ըստ անդարձի եղբօրն իմոյ՝ դնեմ զնա 'ի տախտ
 թագաւորութեանս: Ասն որոյ ամենեցուն միա-
 բանեալ՝ օժանեն զնա թագաւոր, որ և էր յաջո-
 ղակ յամենայն գործս արութեան և յոյժ հանձա-
 րեղ: Ալ յաւուրս նորա եղև բազում ընդարձա-
 կութիւն թագաւորութեան նորա. և բազում պա-
 տերազմունս մղեաց իւրով անձամբն, և 'ի ձեռն
 արի և քաջ սպասաւարին իւրանէի դողացոյց զա-
 մենայն տունն Պարսից և Թուրքաց:

Լ. Ես Վեորգի էառ զՆի քաղաք 'ի ոժ թը-
 ւականին և զամենայն տունն Շիրակայ, և շնոր-
 հեաց մեծին իւրանէի՝ ամիր սպասաւարին Ալը-
 րաց՝ որդւոյն Սմբատայ ()րպելեան. և սեպհակա-
 նացաւ նմա հայրենիս: Լ. Ես իւրանէ միանգամ եհար
 զՇահիարմէնն՝ ի դուռնն Ննուոյ. որ եկեալ էր քա-
 ռասուն հաղարաւ 'ի վերայ քաղաքին. զի թէպէտ
 գայր թագաւորն Վեորգի յօգնութիւն, այլ սախկ
 էր մղող մարտին. և միանգամ փախոյց զմեծ ամա-
 բակն Ալտկուզն 'ի դաշտին Ղազայ, որ եկեալ
 էր հարիւր հաղարաւ 'ի վերայ Վեորգի, և կամեր
 կոտորել զԱ իրս ամենայն, և ըմբռնել զթա-
 գաւորն. զոր մեծաւ հնարիւք և արիական քաջու-
 թեամբ այնքան 'ի նեղ էարկ իւրանէ՝ զի 'ի
 գիշերի թողին զվրանս և զզենս և զանհուն կարասիս

իւրեանց և զբեռնակիրս, և փախեան մազապուր:
 Տայց թէպէտ զայս ամենայն առնէր և այլ բազում
 երախտիս և գործս մեծամեծս առ թագաւորն,
 սակայն նա վերին երեսօք 'ի մեծամեծ փառս և 'ի
 պատիւ բարձրացուցանէր զնա, և 'ի սրտին միշտ
 կասկածէր 'ի նմանէ վասն տղային՝ որ նմա յանձ
 նեցաւ, և խնդրէր ժամ դիպող դաւել նմա ծա
 ծուկ հնարիւք և իջ գտանէր 'ի սրտին զայս և ս
 լաւանէ: Մ. պա հայրն Սմբատ ծերացեալ աւուրբք
 մեռանի, և դնի ընդ հարս իւր. և ժառանգեն զիշ
 խանութիւնն իւր որդիքն Սաւանէ և Ս. իպարիտ:

Սակ 'ի թուականին հայոց ո՛րդ եղև աղմուկ
 շփոթի 'ի մէջ թագաւորութեանն Ս. րաց, և
 քնաջինջ կործանեցաւ տունն ()րպէ՛ւեանց. զի 'ի
 թագաւորէն Վեորգէ ամս քսան և մի, և 'ի ընու
 հասակի երիտասարդութեան Վեմնային, մինչ
 նստէր Սաւանէ եղբարբքն և որդւովք իւրովք Ս.
 դարակն կոչեցեալ դարապասի, և խրախանային 'ի
 միասին, դային առ նա 'ի մեծամեծ դէտէպուլտա
 ցըն. դայր և Վեմնայն, և ասէին ընդ նմա. «Յի
 շեան, Սաւանէ, զուխտն քո և զերդումն՝ զոր երդու
 ար թագաւորին՝ Վաւթի, և մի՛ ուխտազանց լինիր.
 ահա հասեալ է ժամ թագաւորեցուցանելոյ ըզ
 մանուկս Վեմնայ. և Վեորգի կայ նստեալ 'ի Սա
 խատէ սակաւ արամբք, և մեք ամենեքեան հաստա
 տուն եմք յայնմ երդմանն՝ զոր երդուաք հօրսորս»:

Մայր ասէ Եւանէ՛ «Քա՛ն լիցի մեզ այդ՝ զի խոր-
 հեցուք սպանանել զօճեալ Թագաւոր. այլ վասն
 երդմանն մեր և ուխտին ըմբռնեցուք զՎեորդի,
 մինչև Թագաւորեցուցանեմք զՎեմնայդ, և ապա
 առնումք ՚ի նմանն ուխտ երդման և ձեռագիր՝ զի
 հնազանդ կացցէ եղբօրորդւոյ իւրում, և արձա-
 կեցուք զնա՝ զի կացցէ և նստցի յիւրում բաժնին
 ժառանգութեանն՝ զոր հայր իւր ետ նմա»։ Աւ-
 զայս ասացեալ՝ հաւանեցան ամենեքին, և սկսան
 զօրս գումարել փութանակի։ Առեալ զայս խոր-
 հուրդ անարգագոյն մանկան միոյ, և երթեալ ՚ի
 գիշերի ազդէր Թագաւորին. և նորա հեծեալ
 յերիվար փութանակի փախչի և անկանի ՚ի Տըփ-
 խիս, և ամրանայ անդ։ Օր և անգիտացեալ Ե-
 ւանէի՝ հեծեալս գումարէր, և զօրս կազմէր։ Աւ-
 էին միաբան ամենայն դիւսաւորք և ազատք Արաց
 ընդ Եւանէի, և ամենեքեան համագունդք դիմեալ
 եկեալ էին առ նա յԱգարակն դարապաս. Քար-
 Թլիս Հերիսթօքն, և Ղօրղօրայքն, և Ջաւա-
 խուքքն, Կախայն և որդիք իւր, Կամրագէլն մեծ և
 Ջաղէլ, Ամնայն և Տաշրացիքն, և Կայենեցին
 Հասան, և Մենեցին Ղրիգոր Մպիրատեանց, որոց
 զօրքն էին Թուով աւելի քան զերեսուն հազար։
 Եւսկ Թագաւորն Վեորդի միայն առանց զօրաց
 կայր ՚ի Տփխիս, և կոչէր առ ինքն զԱփչախ ոմն
 Խուպասար անուն, և եղիտ արս իբր հինգ հազար,

և այլ ոչ ունէր օգնական զորք: Ապա իբրև (լուան) զմուտն արքայի՛ի Տփխիս և զամրանալն նորա անդ, ոչ գնացին ՚ի վերայ նորա. այլ սպասէին ելանել անտից: Այլ մինչ երկարէր գործն, որպէս օրէն է մարդկային անհաստատ բարուց, եւ մեծն Վամրագէլ ՚ի միաբանութենէ նոցա, և գնաց ՚ի ծածուկ առ Վեորգի: Օայն տեսեալ և Վրիգոր Մաթիստրոսեանց, նա ևս գնաց առ Վեորգի: Ամանապէս և այլքն սկսան մի մի քամիլ, և գաղտագողի գնալ առ Թագաւորն: Այլ այնուհետև սկսաւ զօրանալ կողմն Վեորգէի, և նուազիլ կողմն Վեմնայի: Քանզի որք երթային առ Վեորգի՝ մեծաւ պատուով ընդունէր, և անչափ պարգևօք խրատացուցանէր, և զամենայն հայրենիս և փարթամութիւնս ()րպէլեանց խոստանայր տալ նոցա: Յայնժամ իբրև զօրանայր և բազմանայր Վեորգի, և գիտէր զի նուազեալ էր կողմն եղբօրորդւոյն և Վաննէի, գնաց մեծաւ պատրաստութեամբ ՚ի վերայ նոցա. զոր և լուեալ Վաննէի՝ հորդեաց զամենայն ստացուածս իւր ՚ի բերդն Շամշոյլտէ, յորում և կայր տուն գանձուց նոցա ՚ի հին նախնեացն լի անբաւ կարասեալ, և կացոյց անդէն բերդապահս ՚ի գլխաւոր արանց: Այլ ինքն առեալ ըզզօրսն իւր, զմեծ իշխանսն որ առ նմին և զՎեմնայն՝ գնաց ՚ի Վաւուէ, և ամրացաւ յոյժ. և զեղբայր իւր զՎիպարիտն երկոքումբք որդւովք առաքեաց առ

Մթաբակն Ալտկուզ՝ ածել 'ի նմանէ զօրս յօգնութիւն: Իսկ թագաւորն Գեորգի եկեալ՝ ոչ գտաւ զնոսա Մթաբակին. ապա նստեալ 'ի վերայ բերդին հետար զաւուրս քսան և հինգ՝ էառ զնա, և կոտորեաց զպահակսն, և էառ յաւարի զբազմութիւն գանձուց նոցա և զամենայն ստացուածս, և եկեալ բանակեցաւ շուրջ զԱլաուէիւ:

Ալ զի գԺ ան շրոտից ամսոյ եմուտ Իււանէ 'ի Ալաուէ, և եկաց մինչև 'ի հինգն Սեհեկի, վասն որոյ նեղեալ բերդացեացն՝ սկսան ազատքն մի մի կախաղանօք 'ի դիշերի իջանել ընդ պարիսպրն, և անկանել առ թագաւորն: Մպա և մեծամեծ դէտէպուլայն՝ որք էին սիրելիք և համախոհք Իււանէի, սկսան 'ի ծածուկ գիր գրել պատգամի, և ընկենուլ նետիւք 'ի բերդն առ Իււանէ վասն հաւանութեան, զի երկնչէին 'ի գալստենէն Ալտկուզ Մթաբակին. և էր գիրն այսպիսի ինչ.

»Մեծ Իււանէ Օրպեւացի,

Քաջ և հզօր անպարտելի,

Որ աշխարհաւ ես ճենացի,

Տոհմ ինքնակալ թագաւորի:

Եկեալ յաշխարհս յայս Վրայի,

Գտեալ պատիւ անկշուելի,

Պետ և դուռն տանս արքունի,

Եւ սպասալար Գեորգէի:

Թէ քս հանգիստդ քեզ պիտի,

Կեանք և պատիւդ ցանկալի,

Եւ հայրենիդ անչափելի,

Որ կէս Վրաց տանս է աւելի
 Թող դու զերդումն զառաջի,
 Զուխտն և զանդարձն զայն Դաւթի.
 Ե՛կ հնազանդեա՛ Գեորգէի,
 Վրաց հզօր Թադաւորի:
 Բէր և մատո՛ ընծայ բարի՛
 Զմանուկ Դէմնայդ որդի Դաւթի,
 Որ քեզ պատճառ եղև չարի,
 Կա և բազմաց յայսմ՝ աշխարհի »:

Տեսեալ զայս Թուղթ՝ Խլանէի, գրէ և նա պա-
 տասխանի, և կապէ՛ ի նետն յայն և ընկէց արտաքս .

»Ո՛վ դէտէպուլք իմ սիրելի,
 Մեծ և հզօր իշխանք բարի.
 Ես Իւանէ Օրբէթեցի՛
 Ընթերցայ զգիրս ձեր խրատի :
 Բայց չե՛մ հաւան այս խորհրդի՛
 Զոր դրեցիք յայսմ Թղթի .
 Մարդ որ կենօք յայս զբաղի,
 Թողու զաւանդն տէրունի,
 Ուխտադրուժ ինքն լինի,
 Անու զբաժինն ուրացողի,
 Յանանց դէհեանն պապակի,
 Եւ ՚ի դիւաց գունդն դասի :
 Ես անցաւոր մարդ ցնդելի՛
 Վասն առօրեայ կենաց պատուի
 Զկարեմ կոխել զուխտն որ եղի,
 Սակ զերդումն սոսկալի :
 Այլ մեք վասն առօրեայ կենաց յայսմ բանի .
 Երթամ առ տէրն իմ ցանկալի,
 Անում ստացուած անձառելի,
 Որ յուսեքէ՛ ո՛չ կողոպտի »:

Ալ զայս թէպէտ Ալ ըացի լեզուաւ գրէին. սա-
կայն մեք 'ի հայ յեղափոխեալ բան յարմարեցաք :

Ապա իբրև իմացան զայն անխոնարհելի կամս
նորա, սաստկացուցանէին զպատերազմն: Ալ Վեմ-
նայն այն անմտաբար երկուցեալ՝ եւ 'ի գիշերին,
և կախեալ ընդ պարիսպն՝ իջաւ և գնաց առ հօր-
եղբայրն իւր, և անկեալ առ ոտս նորա՝ հայցեր
չնորհել նմա միայն զկեանս: Օր տեսեալ թա-
գաւորին՝ խրատանայր մեծապէս, և յղեր պատ-
գամաւորս առ Ղաւանէ՝ և ասէր. «Այսն որոյմար-
տնչէիր դու և վրէժ խնդիր լինէիր, եկն առ իս-
արդ՝ դու վասն ում ապստամբիսդ եկ առ իս» . և
նորա ասացեալ՝ «Յիրաւի է զոր հրամայէ, բայց
երդնուցու ինձ՝ զի ոչ վնասեացէ և ոչ յափշտա-
կեացէ 'ի հայրենեաց իմոց, և ես եկից առ նա:»
Ալ երդուեալ Վեորգէ՝ կապէ ուխտ մեծամեծ
դաշամբ ընդ նմա: Այսն որոյ համարձակեալ եկն
առ թագաւորն:

Իսկ թագաւորն խնդացեալ մեծապէս՝ զա-
ռաջինն ընկալաւ զնա սիրով, և փառաւորեաց
մեծաշուք պատուով, մինչև էաժ ընդ բռամբ զա-
մենայն որդիս և զազգատոհմն նորա: Ալ ասպա-
ստեաց Վեորգի իւրում ուխտին և սոսկալի երդ-
մանն, և կալաւ զՂաւանէ, և փորեաց զաչս նորա,
և զՎեմնայն որ երփեսայացեալ Ղաւանէի՝ ըմբռու-
նեաց, և փորեաց զաչս նորա . և յերանացն (եւ)

յապաւելլ • զի մի՛ լիցի ասէ ժառանգ 'ի նմանէ :
 Իսկ զկրտսեր եղբայրն Իւանէի զՔապլթարն, և
 զորդին Սմբատ, և զեղբօրորդին զԻնայն ետ սպա-
 նանել և զամենայն ազգատոհմն նոցին և զարու-
 մանուկն, նա և զկանայսն առ հասարակ ետ ջնջել
 և կորուսանել, զոմանս խեղդամահ, զոմանս ջրա-
 սոյզ, զոմանս քարավէժ : Ալ այնպէս եբարձ 'ի
 տանէն Արաց զանունն նոցա, և հրամայեաց ջնջել
 զյիշատակ ազգին ()րպէլեանց 'ի պատմագրեանաց
 իւրեանց նա և յեկեղեցեաց, և ետ դրել զրոյց
 այսմ ապստամբութեան, ոչ որպէս եղեալն էր՝
 զիրաւացի պատճառն, այլ՝ ըստ իւրում բա-
 րուցն մեծամեծ զրուցաբանութիւնս յօդեալ և
 պատուաստեալ 'ի վերայ նոցա • և կարգեց նզովս՝
 զի մի՛ ևս յիշեցեն զանունն նոցա, և մի՛ թողցեն
 'ի նոցանէ զոք 'ի Արաց աշխարհն • և եղ զայն
 կտակ չարի յիւրում գանձարանին • և այս եղև
 'ի ո՛ր թուականին : Ահա այսպէս եղև զբաւ
 զրկանացն և սպանումն և հալածումն ()րպէլեանց
 'ի բնիկ հայրենեաց իւրեանց, որ 'ի գալտենէն
 նոցա 'ի Ղենաց աշխարհէն մինչև ցայն վայր թուի
 գոլ աւելի քան զհազար ամ :

Ոմանք զրաբանեն զնոսա՝ եթէ անձանց խո-
 կալով փառս՝ կամեցան ինքեանք առնուլ զթա-
 գաւորութիւն, որ և ամենեւիմք սուտ են, որպէս
 շուն հաջեն • այլ վասն ուխտին և երդմանն Վաւ-

Թի Թագաւորի՝ ՚ի վերայ որդւոյ նորա զկեանս
 իւրեանց ՚ի մահ եղին, որպէս օրէն է ուխտապահ
 և տիրասէր արանց, զորոց զրկողացն և զրկելոցն
 դատաստանն Մտուած գիտեսցէ յիւրում անա-
 չառ դատարանին :

Եւ այց Միսրիտն եղբայր Սաւանի՝ որ գնա-
 ցեալ էր առ աթաբակն Սլտկուզ երկոքումք
 որդւովք Սլիկումաւն և Սաւանիւ, շարժէր զտունն
 Պարսից, և բազում հեծելօք գայր յօգնութիւն
 եղբօրն իբր վաթսուն հազարաւ : Եւ պա լուեալ
 զգոյժ չար պատահմանն՝ ասէ . « Մնմեղ քրիս-
 տոնեայքն զինչ մեզան՝ զի երթեալ կորուսից
 զնոսա : Եւ արեան պարտք մեր յ՛ւր երեւին՝ զի
 զնոսա ընդ բռամբ ածից » : Պարձաւ անդրէն
 և դադարեաց առ Սլտկուզին, և ՚ի դառն կրս-
 կրծոյն և ՚ի չարաչար սգոյն սակաւ աւուրս կե-
 ցեալ՝ մեռանի յօտար աշխարհի : Եւ որդիք նորա
 Սլիկումն դադարէ անդէն : Եւ եղբայր իւր գնաց
 առ ամիրայն Պանձակ, և անդ բազում փառս
 և պատիւ գտեալ դադարէ . զոր և յետոյ բա-
 զում ողորանօք և երդմամբ յաւուրս Թամարին
 դարձուցին անդրէն, և ետուն ՚ի հայրենեաց իւրոց
 զ()րբեթ միայն . յորմէ ծնան որդիք . և այժմ
 նոքա են ()րպէլք . այլ ՚ի հալածելն զ()ր-
 պէլքն՝ բաժանեաց զհայրենիս նոցա Վեորգի .
 զոմանս ետ Թչնամեացն և մատնողացն, և զայլն

Ետ Խփչախին՝ որ Խուպասար կոչիւր, զոր վե-
րագոյն ասացաք, և մատոյց զնա՝ ի գահ իշխա-
նութեան նոցա, և եղ սպասաւար ամենայն Արաց:

Իայց ինքն Գեորգի ոչ ունէր ժառանգ թա-
գաւորութեան, բայց միայն դուստր մի՝ Թամար
անուն, և վախճանեցաւ ՚ի ողջ թուականին:
Եւ կալաւ զթագաւորութիւն դուստրն, որում
ածին այր զորդի թագաւորին Ռուզոց, որում
անուն էր Գեորգի: Սա էաւ զՎուին քաղաք,
և սակաւակեաց եղեալ մեռանի: Եւ առնու թա-
մարն միւս ևս այլ այր՝ Սուլան անուն, և լինի
նմա որդի մի Աշագորդի անուն:

Իայց յետ վախճանին Գեորգի թագա-
ւորին, թամարն մեծարեալ զորդիսն Սարգսի՝
որդւոյ Օքարիայի իշխանի՝ նայ ազգաւ և
ուղղափառ հաւատով՝ զՕքարէ և զԱւանէ՝
բարձրացուցանէ ՚ի փառս և ՚ի սրտիւս. զՕքա-
քարէ կացուցանէ ՚ի տեղին ()բպէլեանց՝ ամիր
սպասաւար Արաց, և տայ նմա զհայրենիսն ()բ-
պէլեանց զԱւուէ. և զեղբայրն Աւանէ կացու-
ցանէ ակթաբակ ՚ի վերայ աշխարհիս նայոց և
Արաց. որք բազում ջանիւ թափեցին զաշխարհս
՚ի Վարսից, և առին յՌուանայ մինչև ցՆերքի
Իասեն, և ՚ի Իարկուշատայ մինչ ՚ի Մըժըն-
կերտ: Ընին զՎարս և զԱղաշկերտ և զԿա-
ղղվւն, զՍուրբ Մարի և զՆնի, զՆնբերդ:

զՏ՝ ջնի և զՂաառնի, զՎ՝ վին մայրաքաղաք, զՂաարդ-
ման, զՂաննակ, զՉարեաքն, զՀեթ, զՇամ-
քոր, զՇաքի, զՊարտաւ, զՉարաբերդ: Եւ ին
և ՚ի ո՛ր թուականին զՍիւնիս, զՈրոտնն, զՏորո-
դան, զՏղեն, զՏարգուշատ: Եւ թէպէտ յայլ
և յայլ թուականի առաւ, սակայն հասարակն սոքա
աւին և որդիք իւրեանց, և ազատեցին զաշխարհս
՚ի դառն ծառայութենէ Տաճկաց:

Իսկ Ելիկումն՝ մնաց ՚ի տան Եթաբակին, գլու-
տալ գութ և սէր յոլով ՚ի նմանէ և յորդոց իւ-
րոց ՚ի Փահլաւանէն և ՚ի Սղիւ Եսլանէն, և պա-
տիւ և փառս բարձրագոյն ՚ի վեր քան զամենայն
մեծամեծ աւագագոյն Երեաց և Պարսից աշխար-
հին: Եւ ետ նմա Եթաբակն զմեծ քաղաքն Հա-
միան, և կոչեաց զնա որդի իւր, և հաստատեաց
նմա հայրենիք տուղրայիւ գրոյ և մանշուրաւ, և
կացուցանէ զնա ամիրայ և քաղաքապետ մեծ մայ-
րաքաղաքացն Պարսից՝ Եւեոյ, Եսպահանայ և
Սյազմինին զամս երկոտասան, և նեղէր զնա Սուլ-
տանն փեսայանալ ինքեան, և առնուլ զմեծ մասն
աշխարհին. և թողուլ զհաւատն Քրիստոսի: Եւ
Ելիկումն թէպէտ տղայ էր հասակաւ, այլ լի էր
հանձարով. ո՛չ տայր տեղի բանիցն, և ո՛չ թուլա-
նայր ՚ի հաւատոցն: Այսան որոյ նեղեալ ՚ի Պարս-
կացն և երկուցեալ ՚ի հաւատոյն՝ զի մի բռնադա-
տեցեն, խնդրէ պատճառանաւ տեղի ՚ի Սախ-

Զաւանու գաւառի. ասէ « Լ՛յն երկիր մտագոյն է
 'ի Ա իրս. և յանտից հե՛շտ է ինձ առնուլ վրէժ
 արեան հարց և եղբարց իմոց »: Ընդ որ հաճեալ
 Լ՛Թաբակին՝ տայ նմա զբերդն Արնջակայ, և
 զՂահուէն աւան, և զՔալասրասն 'ի Նախջաւան,
 և այլ բազում տուրս և կացուցանէ (զնա)
 գործակալ և զօրագլուխ այնմ կողման: Ալ զի
 բաժանեալ էր զաշխարհն իւր երկուց որդւոցն,
 և տուեալ էր զՍորասան և զԼ՛րաղ և զնեբբի
 բաժինն Պարսից՝ Սղիւ Լ՛սլանին՝ որ Թարգմանի
 կարմիր աւեւծ, և զվերի կողմն Պարսից և զԼ՛տր
 պատական և զԼ՛ուան և զՆախջուան՝ Փալհաւա
 նին, վասն որոյ զձեռն նորա դնէ 'ի ձեռն Ալիկու
 մին, և ապասպարէ նմա ասելով. « Ի՛ու դմա հայր
 լէ՛ր, և դա՛ քո որդի »: և ուղարկէ զնա բազում
 փարթամութեամբ և երևելի փառօք 'ի քաղաքն
 Նախջաւան: Այնեալ ապա Ալիկումին, և տիրեալ
 այնմ նահանգի, կոչէ առ ինքն զեպիսկոպոսն Սիւ
 նեաց զտէր Ստեփանոս որդի տեառն Վրիգորի,
 և մեծաւ խնդութեամբ ընկալեալ զնա՝ անկանէր
 աւաջի նորա, և խոստովանէր զյանցանս իւր մե
 ծաւ զղջմամբ, և խնդրէր 'ի նմանէ օրէնս: Ալ
 նորա հաղորդեցուցեալ զնա յօրինացն՝ եղ ձեռս
 'ի վերայ, և օրհնեաց զնա:

Լ՛պա յետ այնորիկ 'ի խնդիր լինէր Ալիկումն
 ամուսնութեան, և ո՛չ գտանէր 'ի քրիստոնէից

զորք պատշաճ իւրոյ խնամութեանն , զի աշխարհս
 այս դեռ ևս 'ի ներքոյ իշխանութեանն Վարսիցեր :
 Վասն որոյ հաւանեալ խնամութեան Վիւնեաց
 Եպսին տեառն Ստեփանոսի , զի հոգևոր աստի-
 ճանաւ բարձր էր քան զնա , խնդրէր 'ի նմանէ ըզ
 դուստր քեռ նորա 'ի Ղահուկ . զի էր քոյր նորա
 կին ազատազգի և փարթամ առն միոյ Ղահկեցւոյ՝
 որում Մքաս ասէին . զոր մեծաւ խնդութեամբ
 յանձն առեալ եպիսկոպոսին՝ փեսայացուցանէ զնա
 ինքեան , տալով զօրիորդն գեղեցիկ և մեծա-
 հաւատ՝ Ալիկումին՝ որում անուն Սյաթուն ճա-
 նաչիւր : Ալ լինի 'ի նմանէ որդի մի գեղաղէշ պա-
 տանի , զոր անուանէ յանուն հօր իւրոյ Ա իպարիտ :

Ալ այսպէս կեցեալ բազում աւուրս , եղև
 օր մի հիւանդանալ նմա հիւանդութիւն մեծ . զոր
 լուեալ մեծի Աթաբակին եկն 'ի տեսութիւն 'ի
 Ղահուկնաւան , և նստեալ մերձ նմին՝ նեղէր զհի-
 ւանդն ասելով « Այս վասն այն եկի՝ զի ինձ մեծ
 տուրս արասցես » . և նա ասէր « Ալ արքայ , հրա-
 մայեան եթէ զինչ է խնդիրդ քո , և կամ զինչ
 հաճոյ թուի քեզ , զի ընծայեցից քեզ » . և նա
 ասէ « Ա՛յ գանձք և ո՛չ այլ ինչք պատուական պի-
 տոյ են ինձ , բայց եթէ զհաւատդ շնորհեսցես ինձ ,
 և աւցես զդե՛նս իմ » : Ալ մինչ կարի ստիպեաց ,
 ապա ողորմելին այն նեղեալ և ցնորեալ 'ի ցա-
 ւոցն , և խուճապեալ 'ի Աթաբակն՝ իբր խելա-

գար իմն ցնդեալ ընդ բանսն ասէ • « Աղիցի ըստ
 բանի քում » • ընդ որ խրատացեալ մեծապէս Ա,
 Թաբակին՝ կրկնէր նմա ծունր : Աւ յարուցեալ
 գնաց 'ի մեծս իջելով, և անանցական գրով ետ
 զՂահուկ և զՔալասրահն, և 'ի Նախջաւան յա-
 գագ փողոցին երեսուն կուղպակ ազատ և Թար-
 խան յամենայն հարկաց՝ փոքրիկ մանկանն Ա իպար-
 տի՝ լինել նորա ազգէ յազգ հայրենիք : Բայց
 Ա լիկուծն ողջացաւ 'ի ցաւոց ըստ խնամոցն Ա,
 տուծոյ, և յոյժ զղջացեալ՝ գնաց առաջի Սուլտա-
 նին և Ա Թաբակին, և ուրացաւ զտաճկութիւնն,
 և վերստին խոստովանեցաւ զճշմարիտ հաւատն
 Քրիստոսի և ասէ « Ա՛յլ տեարք իմ, եթէ կամ
 է ձեզ՝ ես կացից իմ հաւատովս, և միամիտ սրտիւ
 ծառայեցից ձեզ • և թէ ո՛չ՝ ես պատրաստ եմ 'ի
 մեռանել վասն հաւատոյս իմոյ » : Աւ նոքա վասն
 յոյժ պնդութեան առնն ո՛չինչ նեղեցին, այլ
 Թողին զնա 'ի կամն իւր • որ և կեցեալ սակաւ մի՝
 գնաց 'ի պատերազմ ընդ որդւոյ Ա Թաբակին 'ի
 Ղանձակ, և անդ սպանաւ : Աւ մնաց փոքրիկ ման-
 կինն Ա իպարիտ որբ առ մօրն իւրում • զոր իբրև
 իմացան գլխաւորք քաղաքին, ածին զմայրն և
 զմանուկն 'ի Նախջաւան և պահէին 'ի պանտանտի,
 զի մի առեալ մօրն փախիցէ • և Տաճիկ մի բռնա-
 բարեալ զՆյաթունն՝ ածէ 'ի տուն իւր, և առնու
 զնա կին : Աւ սնանի մանուկն 'ի տանն այն՝ անծա-

նօթ լեալ քրիստոնէուէ աւելի քան զտասն ամ :
 Այս մինչ տիրեցին յայսմ աշխարհի Օսթա-
 րէ և Խւանէ, և տկարացաւ տունն Վարսից, ըս-
 կրսան յոյզ աւնել եթէ գոյ ոք յորդոցն Սի-
 պարտի 'ի Վարսկաստան . որոց ծանուցանէ մեծ
 եպիսկոպոսն Սիւնեաց տէր Ստեփանոս աներն
 Ալիկումին, եթէ կայ մանուկ մի 'ի քրէրէն իմմէ՝
 Սիպարիտ անուն, և է 'ի պահեստի 'ի Վախ-
 ջաւան : Բնդ որ յոյժ խնդացեալ Օսթարէ և
 Խւանէ՝ Թախանձեցուցանեն զեպիսկոպոսն հա-
 նել հնարիւք զմանուկն անախ : Աւ զի էր եպիսկո-
 պոսն յոյժ ծանօթ և սիրող տանն Սթարակին,
 խաբեալ պատրող քանիւք՝ 'ի ծածուկ փեսայա-
 ցոյց ինքեան, տալով նմա զամէնօրհնեալ և զգե-
 ղեցիկ օրիորդն զՍսփայն : Բնդ որ աւ ժամ մի
 ցասուցեալ Սթարակին Խւանէի՝ յետոյ հրամա-
 նաւ Թագաւորին տայ փոխան հայրենեաց Սի-
 պարտին անանցական գրով զճրշկաբերդ իւր գա-
 ւառովն, և այլ բազում գեղարէք 'ի Այոյ ձոր,
 'ի Կոտայսն՝ զԱլաունն և այլ գիւղս յոլովս, 'ի
 Վեղարքունի՝ զճամասրի և այլ գեղարէք բա-
 զում, 'ի Կայեան՝ զՂստեաւ՝ իւր կերովն : Աւ
 զի նա եղև առաջնորդ առմանն Սիւնեաց և այլ
 բերդոցն, տայ և 'ի ձեռս նորա զՍիւնիս, զՍ-
 րոտնն, զՍարկուշատ և զայլ բերդորէքն : Աւ կա-
 ցուցանեն Թագաւորն Սաշայ և Սթարակ Խւանէ

զԱ իպարիտն կողմակալ այսմ՝ աշխարհի նմանապէս և զմիւս իշխանն՝ զամէնօրհնեալն զԱ ասակ խաչենեցի զհայրն քրիստոսասէր բարեպաշտ պարոնին Պռոշայ՝ կացուցանեն կողմակալ՝ ի Ա այսոյ ձորոյ գաւառիս • որ և մեծաջան վաստակօք բազումն նահատակեալ ՚ի վերայ քրիստոնէից և եկեղեցեայց՝ օրհնեցաւ և գովեցաւ յամենայն աշխարհաց, որոյ յիշատակն օրհնութեամբ եղիցի յայսմ հետև մինչև յաւիտեան :

Իսկ ամէնօրհնեալն Ա իպարիտ մեծաւ բարեպաշտութեամբ քաղաքավարէր • շինեաց և եկեղեցի ՚ի Նորաւանան, և զարդարեաց և փարթամացոյց զնա, որպէս վերադոյն ասացաք : Աւ մայր սորա մեծաւ ճգնութեամբ ապաշխարեալ բազում ամն ՚ի նեղագոյն խրճի՛թի՝ վախճանեցաւ և եղաւ ՚ի Նորավանս ՚ի դրան սուրբ Կարապետին : Աւ եղեն Ա իպարիտի հինգ որդեք՝ Ալիկումն, Սմբատ, Իւանէ, Փախրդաւլայն, Տարսայիճն : Աւ ինքն յետ ամաց ինչ ՚ի մեջօրեայ հասակի առնու հարուածս ՚ի ճանապարհի յանկարծադէպ նետից ՚ի գլուխ լերինն՝ որ հանդէպ բերդոյն Րորտոյ • և եկեալ անկանի ՚ի բերդն Կողոշտի Անիցն, և կոչէ առ ինքն զեպիսկոպոսն զտէր Սարգիս, և հաղորդեալ անդէն վախճանի : Աւ բերեալ դնեն զնա ՚ի Նորավանս ՚ի դրան սուրբ Կարապետին առ մօր իւրում : Աւ կին նորա և

որդիք մնան որք և անտերունչք. բայց գեղեցիկն
 Ալիկունն փեսայացեալ Վրիգորոյ Մարծա-
 նեաց՝ որէ յազգէ Մամիկոնէից, համբաւի, և վա-
 րէր զտերութիւն հօրն :

Իսկ մեծ սպասաւարն Օպքարէ մեռանի՝ ի
 ո՛կա թուականին . և Մթաբակն Խւանէ յերկա-
 րեալ այլ ևս ամս հնգետասան՝ մեռանի՝ ի ո՛հզ
 թուականին : Ալ զսպասաւարութիւն Օպքարէի
 առեալ էր որդին՝ Շահանշահ. էառ և զաթա-
 բակութիւն որդին Խւանէի՝ Մլազն, որ և էառ
 կին զՎրոնցայն. կեցեալ յիշխանութեանն ամս Իգ :

Բայց պատմեցից ձեզ աստանօր զրոյցս զար-
 հուրեցուցիչս. զի նախ քան զայս հալածական եղ-
 եալ ՚ի թաթարէն Սուլտանն Խորազմաց Սալա-
 լադինն՝ որդի Խորազմ շահին՝ գայ ընդ Պարս-
 կաստան, և անցեալ ընդ Մրպատական՝ մտանէ
 յաշխարհս Հայոց . և յօրտեղ հասանէր՝ աւերէր
 գերփէր ասրականէր, ո՛չ խնայելով ՚ի մարդ կամ
 յանասուն . ապա եկեալ Մրարատեան գաւառ՝
 բանակ հարկանէր անդ : Այսն որոյ ժողովեալ
 Խւանէի աթաբակին զամենայն զոյժ և զօրութիւն
 Հայոց և Մրաց՝ կամէր մարտիւ պատահել նոցա :
 Ալ կացուցանէն զոմանս դէտ և ազդարար ին-
 քեանց՝ զՇալուէ ոմն և զՎրիգոր կանչող . որք
 տեսեալ յոյժ նուազ զզօրն Խորասանի՝ կանչեն
 և ազդեն մերոց զօրացս՝ եթէ եկայք : Իսկ նա որ

տէրն է յաղթութեանց, կամեւով կամէր եղծա-
նել զանօրինեալ և զամբարշտեալ ժողովուրդսն .
փոխարկեաց զձայնն ազդարարացն յականջս սոցա՝
եթէ փախիք . որք և թողեալ անդէն զկարասիս
իւրեանց և զվանսն՝ աճապարեալք յերիվարսն փա-
խեան, և իբր խելացնորեալք առանց սրոյ և զօ-
րութեան նա և պատերազմի, վիթեալք (*) ընդ
փրթվածս մեծ քարին՝ որ 'ի խրամին Վառնոյ,
առ հասարակ հասեալ (**) կործանեցաւ . և Վթա-
բակն Ղաւանէ տասն արամբք զերծեալ՝ անկանի 'ի
Քեղեամուրն . և Վ ի պարիտնիւրայօքն գտեալ կա-
ծան մի գնայ . և եկեալ ամբողջ 'ի տուն իւր գոհա-
նայր զտեառնէ : Ալ էր այս 'ի ո՛հր թուականին :

Իսկ զկնի այսմ անհնարին պատուհասիւք և զա-
նազան դիպուածովք ապականեալ եղև աշխարհս
ամենայն . զի գտեալ խորազմիքն զաշխարհս ան-
տերունչս՝ յանխնայ կոտորեցին և գերեցին, և
հրդեհեցին զամենայն շինուածս տանց և յարկաց
քաղաքաց և գիւղից և վանօրէից, այրեցին և
զվաստակս ամենայն, և հարին զայգիս և զծառս :
Այսն որոյ սով սասաիկ տիրեաց առ հասարակ .
եկն և օձ թանձրագին՝ որ եռայր յամանս և յանկո-
ղինս 'ի տուէ և 'ի գիշերի . եկեր և մարախն մեծ
մինչ 'ի ծովն Ովկիանոս, և էաժ սով առ հասարակ

(*) Գուցէ վիճեալ : (**) Գուցէ հասեալ :

մարդոյ և անասնոյ . և ամենեքեան առ հասարակ
 ապաստ անկեալ լինէին լերանց և դաշտից և ձո-
 րոց . սակս որոյ և անկաւ գայլ մարդակեր, և զմնա-
 ցեալն 'ի սրոյն և յօձոյն և 'ի սովոյն և 'ի մահոյն՝
 նոքա գիշատեալ սատակէին . և այս երկու պատ-
 ճառաւ, մի՛ զի սովորեալ էին յուտել զմեռեալն,
 և մի՛ զի մարդիկն ներգեւեալ և նքողեալ էին 'ի
 սովոյն: Այլ ահա այս պատուհաս տիրէր (*) յաշ-
 խարհիս զամն եօթն :

Իսկ 'ի մետասան ամի զարթոյց տէր յարեւելից
 զազգն 'Նետողաց՝ որ Մուղալք կոչէին, և ըստ
 գեղջկացն՝ Թաթարք, որ 'ի Չին և 'ի Մաչին
 աշխարհէ անդր քան զԱթայաստան՝ անաստուածք
 և անօրէնք, բայց բնութեամբ օրինացն զարդա-
 լեալք, ատեցողք աղտեղի գիջութեանց և ամե-
 նայն վնասակար գործոց, արդարամիտք և հնա-
 զանդք առաջնորդի իւրեանց, իրաւարարք և իրա-
 ւադատք, իսկ բարուք աղքատք և ընչաքաղցք, նե-
 ղիչք և կեղեքիչք մարդկան, պատկերով յոյժ գե-
 ղեցիկք և լերկք ըստ կանացի դիմաց, և ծանօթք
 Քրիստոսեան հաւատին, և յոյժ սիրողք քրիստո-
 նէից, յաղեղունս կորովիք, և յամենայն պատե-
 րազմունս յոյժ հնարաւորք: Իայց յետոյ Թողին
 զքնական բարս իւրեանց, և ելին 'ի հայրենի սահ-

(*) Գուցէ րեւեր :

մանէն՝ զոր ունէին, մտին ընդ Սահմետի օրի-
 նօքն, և ուսան զամենայն պղծութիւնս և անկար-
 գութիւնս և յանառակ կեանս վարին: Եւ զհա սոքա
 բարժանեալ յերիս առաջս՝ գնաց մինն ընդ արևե-
 լից հիւսսով յաշխարհ Խազրաց և Սուտաղաց,
 Բազաց և Չարգազաց և Տուլղարաց, և տիրե-
 ցին նոցա սահմանացն մինչ՝ ի Ելամանց և Ելակ-
 ոաց՝ որք են Փռանք, որոց գլխաւորին Տաթու-
 Վան: Իսկ միւս կողմն գնաց առ Հնդկաստանօք,
 որք տիրեցին մեծ մասինն Հնդկաց և հնազանդեցին
 զՌդորս և զՌդուզս և զԽրազմիկս և զԵլեմիկս,
 և առին զԵլամալէխ և զՏեշպալէխ և զամենայն
 կողմանսն զայն, որոց գլխաւոր ՀաւքթաՎանն: Իսկ
 միւս կողմն եկին ընդ մէջ աշխարհիս՝ անցեալ ընդ
 մեծ գետն Սահան և ընդ ջուրն՝ զոր ինքեան Եմու-
 մօրան կոչեն. և պտուտկեալ փոթորկեալ հասին
 յաշխարհս մեր, և առհասարակ տիրեալ հնազան-
 դեցին զամենայն տիեզերս, կոխեցին կործանեցին
 զամենայն թագաւորութիւնս, առին զԽորասան
 և կործանեցին զմայրաքաղաքսն նոցա՝ զՏալիս և
 զՀրէ, զՍալբ և զՆաւուրն, զՏունն և զՍամ-
 զանն. առին զԽուժաստան, զԿաւուաստան, զՍարս-
 կաստան, զԲրդաստան, զԵրապկաստան. առին
 զՍիարպաքն՝ որ է Եսորեստան, զՇօշթար և
 զԲրման, զՏաղտատ և զՏասար մինչ՝ ի Խումզ
 քաղաք և ի ծովն Հնդկաց. առին և զՍտրպա-

տական, զՆուան և զՀայաստան, զԱլիքս և զՀո-
 ոումս մինչ յԱնկիւրիայ և 'ի Պանգուրիայ և
 Օմիւռնիայ Լիփեսացոց. և զԱլիլիկիայ մինչ 'ի
 ծովն Ալկիանու և 'ի ծովն Պոնտոսի 'ի Տրապիզոն
 քաղաք. առին և զտունն Շամայ զԱւուհայ և զՍա-
 ոան մինչ 'ի Համս Համայ: Բայց զառաջինն եկն
 յաշխարհ Զօրմանն և Զաղատայն, Լսլանն և
 Լսաւուրն և Ղատա Ղանն, և առին զաշխարհս 'ի
 ոճե Թուականին: Յետոյ եկն Հուլաու Ղանն՝
 Թուու մեծի Զանգղ Ղանին, և զմնացեալն
 յառաջնոցն՝ էառ զՏաղտատ քաղաք, յորում և
 եսպան զՍալիֆան 'ի չէ Թուականին, և զԱ՛ու-
 Փարղինն էառ 'ի չը Թուին՝ զամ մի պաշարեալ,
 և գնաց մինչև Արուսաղէմ. էառ զՀալպ՝ որ
 է Բերիայ, և զՎամըշխ՝ որ է Պամասկոս, և
 զՎալպաք՝ որ է Լրէք. էառ և զմեծն Լնտիոք՝
 որք կամաւ հնազանդեցան. էառ զԱրուսաղէմ 'ի
 Սսրացւոյն. և այնպէս բազում և անհուն քաջու-
 թիւնս եցոյց: Եւ զի յոյժ սիրող էր քրիստոնէից,
 վասն որոյ ամենայն ազգք հաւատացելոց կամաւ
 հնազանդէին նմա, և յոյժ ձեռնտու և օգնական
 լինէին: Եւ արդ այսքան. մեք դարձցուք անդրէն
 'ի կարգ բանիս:

Օառաջինն մինչ եկն Թաթարն յաշխարհս
 այս՝ մեր գաւառքս անկեալ էր 'ի բաժինն Լսլան
 Նոյնին. և էր Ելիկուժի ամրացեալ իւրօքն յանա-

ուիկ ամուրն շրաշկաբերդի: Այն Ասլան Վայն և
 շրջեցաւ ընդ բերդովն, և ծանեաւ՝ զի անհնարին
 էր 'ի մարդկանէ. ապա իջանի հանդէպ բերդին,
 և յղէ պատգամաւորս առ նա և ասէ «Արա՛ ընդ
 մեզ սէր, և ե՛կ առ մեզ, և բազում բարութիւնս
 գտցես 'ի մէնջ. ապա թէ՛ ո՛չ՝ մինչ յերբ նստիս
 'ի քարիդ յայդ. մեք չեմք գնալոյ յայսմ աշխար-
 հէ. այլ Աստուած հայրենօք ետ զայս մեզ. երբ
 և է՛ ելանես 'ի դմանէ. և կորուստ լինի քեզ և
 տան քո»): Առեալ զայս Ալիկումին՝ ո՛չ դիմացաւ
 բանիցն, այլ քաղցրութեամբ պատասխանեալ՝
 խնդրեաց երդումն, և ել ընդ առաջ նորա բա-
 զում ընծայիւք: Ալ տեսեալ զնա Ասլանին՝ յոյժ
 սիրեաց, և ընկալաւ զնա, և արար խաղաղութիւն.
 և կալեալ զնա առաջնորդ՝ գնաց մինչև Ա՛նի, և
 հնազանդէր զամենայն: Առ նա զԱյոյ ձոր և
 զԱղեգիս մինչ Արերաւսն գիւղ՝ որ է հանդէպ
 Գառնոյ, և ետ զամենայն Ալիկումին և ասէ «Թարով
 առածն և ոսկւով գնածն միապէս հայրենիք է մար-
 դոյն: Արդ զոր ես սրով իմով առի՝ այս գաւառք
 քեզ լիցի 'ի հայրենիս և ազգի քո. և դու միա-
 միտ սրտիւ տէս զմեզ, և ծառայեա՛ զԱ՛նն մեծ՝
 որ առաքեաց զմեզ աստ»): Ալ նորա բազում շնոր-
 հակալեալ առեալ և յամենայն սրտէ և ծառայէր
 նոցա: Ալ յայսմ օրէ և յապա հաստատեցաւ այս
 լինել հայրենիք տանն և ազգին ()ըբեւեանց:

Իսկ այլ զօրագլուխքն հնազանդեցին զայլ աշ-
 խարհս. և բերին զօր ազն 'ի դուրս 'ի բերդէն
 Կայենոյ, զբռամբ ածին և զթագաւորութիւն
 Սրաց, և եղեն միահեծան ամենեքեան: Ապա յետ
 ամացին զհնաց Թաթարն և տարաւ ընդ իւր զզօր-
 սըն Սրաց, և զՆազն և զՇահանշահ. ընդ որոց
 հնաց և Ալիկուժն 'ի վերայ քաղաքին Մարտիրո-
 սաց՝ որ Նփրկերտ կոչի և պատնէշ ածեալ
 շուրջանակի՝ նստան 'ի վերայ բոլոր քաղաքին
 բանականօք ամօք և ամսօք, և ոչ կարացին առ-
 նուլ զնա: Անդէն հիւանդանայ Ալիկուժն խրս-
 տագոյն ցաւօք, և որպէս ասեն՝ դեղակուր լինի 'ի
 բժշկաց 'ի հրամանէ Նազին. զոր և բարձեալ
 բերին 'ի Նորավանս և եղին 'ի դրան սրբոյ Նա-
 խավկային. Թողլով որդի մի Նոյրթէլ անուն յոյժ
 գեղեցիկ տեսլեամբ և առոյգ հասակաւ: Ապա
 տիրէ իշխանութեամբ նորին եղբայրն իւր ամէն-
 օրհնեալն և գովելին բնաւից Սմբատ, որ էր հան-
 ճարով մեծ, խորհրդով ուժեղ, խելօք աննաման,
 հնարիւք բազմագէտ, բանիւ առատ և քաղցր,
 լեզուաց հմուտ և ճարտար, 'ի դատարանի տիւա-
 նին անպարտելի. զի խօսէր լեզուս հինգ, հայ և
 Սրացի, Աւղուր և Փարսի և զՄուղալն իսկ: Սա-
 վարժեալ 'ի մանկութենէ յաստուածային պատ-
 ուիրանին՝ էր մեծահաւատ և բարեպաշտօն, սիրող
 սրբոց, և եկեղեցեաց և վանորէից շինող, և սփո-

փիչ և մխիթարիչ քահանայից, ողորմած աղքատաց, կանգնիչ և զօրացուցիչ վշտագնեալ աղգիս Հայոց, գերեթափ և աղատարար ամենեցուն:

Տայց յետ Ալիկումին բազում նախանձու և թշնամութեամբ վարերտունն Աւագին ընդ սուննն ()րբէլեան, ևս առաւել Ղոնցայն՝ կինն Աւագին. և կամէին վարատել և հալածել կամ կորուսանել զորբ մնացեալ մանկունսն՝ զՍմբատ և զեղբայրս իւր. և յափշտակէին զհայրենիս նոցա. և նոքա շրջէին թաքստեամբ աստ և անդ: Նոյ որ խանդաղատեալ արարչական սիրոյ՝ կամեցաւ կանգնել և զօրացուցանել զտունն ()րբէլեան՝ ի ձեռն Սմբատայ. քանզի ընդ այն ժամանակս էր զօրագըլուխ Սետողացն որպէս թագաւոր՝ ի վերայ ամենեցուն՝ Տաչու Սոյինն, և նստէր ի գաւառին Համբանդայ՝ ի գլուխն Չագէ ձորոյ. և էր ածեալ զբռամբ զփոքր թագաւորն Սոնաց զՍաւելթ. և կայր նա ի մէջ բանակի նոցա ի կալանս. ասրա ըստ վերին խնամոց զերծեալ հնարիւք՝ ի գիշերի՝ անց գնաց փախստեայ երեք արամբք: Աւ ունէր առ ինքն գոհար մի պատուական յոյժ լուսաւոր, և տեսիլ նորա կարմիր, յորմէ հատանէին նշոյլք եբր՝ ի հրոյ, և ի գիշերի լուսաւորէր զտունն որպէս ջահ. ունէր և մասն մի փրկական փայտէն զորս ի կշիռ եղեալ էր իւրում թագաւորութեանն բովանդակ: Աղև սմա անցանել ընդ գլուխ

գեղջն՝ որ Գաուտենի կոչի • ազդ լինի և տեառն
 գեղջն՝ որ թանկրէ՝ Ա ուլ կոչէին • այս ազատացն
 Սմբատայ • և հեծեալ յերիվար՝ ձիարձակ լինի
 զինի • և հասեալ կամէր արգելուլ զնա: Եսկնորա
 ՚ի մեծ ահի եղեալ՝ արձակէ ՚ի կրծիցն զփոքրիկ
 քսակ պայուսակին՝ տայ ց(թ)անկրի՝ Ա ուլն • և ասէ
 «Մեմես դու» • և նա ասէ «Ես Սմբատայ եմ ()ը-
 բէլեան» • ասէ «Տոր զայդ և տուր ցՍմբատ, և
 ասան թէ այդ գին է թագաւորութեան իմոյ, առ
 և պահեան զդա • եթէ ես ՚ի դուրս գամ և թա-
 գաւորեմ իմոյ աշխարհիս, առ իս բերցես, և տամ
 քեզ երկիր և քաղաք զոր դու խնդրես • ապա թէ
 ոչ ելանեմ ՚ի Սոնացաշխարհէն, այդ քեզ լիցի»:
 Եւ ինքն անցեալ գնաց և եմուտ յամուր և յան-
 ծուկ աշխարհն Սոնաց, և այլ ոչ ել անդից մինչև
 մեռաւ անդէն: Եսկն թանկրէ՝ Ա ուլն բերեալ զայն
 մեծաւ խնդութեամբ ՚ի տուն իւր, և պահեալ ա-
 լուրս ինչ՝ ետ ՚ի Սմբատ • զոր և առեալ նա գո-
 հանայր զՍտուծոյ, և խորհէր ՚ի միտս իւր և
 ասէր «Եթէ պահեմ զսա՝ վնասէ ինձ, զի ոչ
 ծածկի և ոչ դադարի առ մեզ • այլ տանեմ զսա
 առ մեծ՝ Ա անն՝ որ թագաւորաց թագաւոր է, և
 տիրեալ է ծովու և ցամաքի, որ կոչի Մանկու
 Ա ան, այսինքն սպիտակ թագաւոր, որ էր թուռն
 Չանկղ Ա անին, և խնդրեմ ՚ի նմանէ ողորմու-
 թիւն վասն աշխարհիս այս»:
 Եւ յարուցեալ գնաց

առ Տաշու՝ Նոյինն, և ցուցեալ նմա զլուսատու գոհարն՝ ասէ «Կամ ան դու և պարգևեալ ինձ զոր խնդրեմս, և կամ ուղարկեալ զիս առ մեծ Ղանն՝ զի տարայց նմա զսա» : Տեսեալ նորա և զարմացեալ՝ ասէ «Եւր անգիւտ և անգին ջուհար է. ես ոչ իշխեմ առնուլ զայդ. այլ ուղարկեմ զքեզ առ մեծ և աշխարհակալ Ղանն» : Եւ ապա ածեալ պատրաստութիւն ճանապարհին ըստ պիտոյիցն՝ տայ և յիւրոցն օգնական նմա, և յուղարկէ զԱլմպատ՝ ի Չին և ի Մաչին՝ յաշխարհն՝ Նետուղացն՝ ուր աւագ տախտն է արքայութեան նոցա, առ Մանկու Ղանն որդի Գայուկ Ղանին որդւոյ Չանկզ Ղանին առաջին Թագաւորի նոցա :

Իսկ Մմպատայ շրջեալ ի վանորայս մեր՝ որք կային ի դառն հարկապահանջութեան, տայր աղօթս առնել գիշերապաշտամամբ, և յանձնէր զինքն սրբոցն, և ուխտէր ուխտ, զի թէ դարձցի աջողմամբ՝ զամենայն քահանայս ազատեսցէ ի հարկէ, և ամենայն եկեղեցեաց ընծայատու լիցի, և զամենայն յափշտակեալ հայրենիս դարձուցէ անդրէն : Եւ այսպէս պաշար առեալ զաղօթս բազմաց՝ զնայր զճանապարհն. և անցեալ ընդ անհուն ասպարէզս երկայն ճանապարհին՝ հասանէ յաշխարհն արևելեան, ի գահն աշխարհակալ Ղանութեանն՝ զոր Ղարաղուրում կոչէին : Եւ զի քրիստոնէայ էր օրինաւոր Մանկու Ղանն այն,

և ունէր 'ի դրանն պաղատանն եկեղեցի և քահա-
 նայս, յորում միշտ պաշտօնն և պատարագն անխա-
 փան լինէր . և ինքն յոյժ սիրէր զքրիստոնեայսն ,
 զորս և արքայուն կոչէին . և աշխարհն ամենայն
 կային 'ի քրիստոնէութեան : Ապա տեսանէ նախ
 Սմբատ զամենայն մեծամեծսն և զդրան աւագ խո-
 րանին , և ծանուցանէ նոցա զպատճառ գնալոյն .
 որք տարեալ յանդիման առնեն մեծի արքային ,
 և ընծայեն զգոհարն պատուական : Անդ որ յոյժ
 հաճեալ զովեաց . և հարցանէր ցնա՝ եթէ զինչ
 ազգ ես : Այլ ասէ « Հաւատով քրիստոնեայ եմ , և
 ազգաւ Հայ » : Ասն որոյ առաւել սիրեաց զնա ,
 և զպատճառս գնալոյն հարցանէր : Այլ նա զամե-
 նայն բաւանդանկ ցուցանէր նմա , զնեղութիւն եղ-
 քօրն՝ որ առ Ասլան՝ Սոյինն , և զամենայն որպիսու-
 թիւն աշխարհիս ծանուցանէ : Արում յոյժ հա-
 ւանեալ , և մտադիւրութեամբ ընկալեալ զբանսն ,
 ապա տայ զՍմբատ մօրն իւրում , և յանձնէ նմա՝
 որում անուն Սուրախ թամբեկ կոչիւր , և ասէ
 « Օայս մին արքայունս մեզ պահեսցուք , և ոչ տա-
 ցուք այլ ումեք իշխել 'ի վերայ դորա » : Այլ ան-
 ուանեցին զնա Անչու , այսինքն տէրունի , և հրա-
 մայեցին կալ 'ի դրանն աւուրս ինչ . և յանձնեցին
 գործակալացն տալ օր ըստ օրէ յարքունուստ զու-
 ճիկն : Ար և զամս երիս զցայգ և զցերեկ յաղ-
 թելոյ և յարտասուելոյ ոչ դադարէր : Այլ զի ու-

ներ ընդ ինքն Սմայատ մասն մի փոքրագոյն յոյժ
 նշանագործ • զոր եղեալ առաջի իւր 'ի գիշերի
 միում յիւրում խորանին, յերեկորեայ մինչ ցա
 աւաւտն կայր բաղկատարած առաջինորա, և յոր
 դաբուխ արտասուօք հառաչեր և պաղատեր: Ապա
 նշան ահեղ երևեալ լինէր յերկնից 'ի վերայ խո
 ռանին • զի կամար լուսեղէն կայր 'ի վերայ նորա,
 և խաչ 'ի վերայ կամարին, յորմէ ցոլմունք և
 նշոյլք բոցեղէնք հատանէին, և 'ի սաստիկ ճառա
 գայթիցն լայնութիւն անհուն համատարած բա
 նակին լուսաւորեալ լինէր: Աւ ամենեքին առ հա
 սարակ դուհ տուեալ 'ի դուռն արքունի գումա
 րէին՝ զարհուրեալք 'ի տեսլենէն: Ազդ արար
 եալ արքայի՝ գայ և նա արտաքս և տեսանէ, և 'ի
 մեծի զարմացման եղեալ՝ գոհութիւն և փառք
 տայր Աստուծոյ: Աւ կոչեալ զմի 'ի խորհրդակա
 նացն իւր քրիստոնեայ՝ Ասորի ազգաւ՝ ասէ «Ա՛րթ
 և նշանեա՛ զվրանն զայն, զի վաղիւն ծանիցուք թէ
 ո՛ւմ իցէ»: Աւ ինքն Սմայատ անգիտանայր այսմ
 ամենայնի: Ասկ 'ի լուսանալն կոչեն զնա առ արքայ:
 Աւ նա տեսեալ ասէ «Պա՛ռ անտ է սա»: Աւ ասեն
 «Ա՛յո՛»: Ապա հարցանէ ցՍմայատ «Օ՛ ինչ էր այն՝
 զոր տեսաք յայսմ գիշերի 'ի վերայ վրանին քո»:
 Աւ նա երկուցեալ ասէ «Ա՛յ գիտեմ ինչ, արքա
 յից արքայ»: Ասէ «Օ՛ այն ամենայն ճառագայթն և
 զահեղ երևումն ո՛չ իմացար յայնքան ժամն յեր

կարեալ» : Մ.սէ Սմբատ « Գիտէ Մ.ստուածն իմ,
 զի բնաւ ոչ եմ հասու » : Մ.սէ Ղ.անն « Օ.ինչ ունիս
 ընդ քեզ 'ի սրբոց ձեր » : Մ.սէ Սմայատ « Ոչինչ,
 բայց միայն փոքր նշանիկ մի » : Մ.սէ « Տե՛ր առ իս զի
 տեսից » : Ալ եբեր՝ փութանակի : Հարուցեալ
 արքայի՛ էջ 'ի գահոյիցն, և ծունր կրկնեալ բա-
 ցաւ գլխով՝ համբուրեաց զնա և ասէ « Հայս չափս
 և յայս ձևս էր խաչն լուսեղէն զոր տեսաք . սա՛ է
 նա ճշմարտիւ » : Ալ յայնմ հետէ և յառաջ այնքան
 սիրեաց և պատուեաց զՍմայատ, և հաւատաց բանի
 նորա, զի բարձրացաւ քան զամենայն դրան աւագա-
 նին : Ալ հրամայեաց տալ Սմայատայ զինչ և խնդ-
 րեսցէ : Ալ ետուն նմա փայիզա ոսկի, որ էր տախ-
 տակ՝ ունելով զանունն Մ.ստուծոյ և զարքայի
 գրեալ 'ի յինքեան : Ալ այս էր մեծագոյն պատիւ
 նոցա : Ալ գրեն 'ի առլէխ՝ որ է հրամանք, զոր
 մեք սիգէլ կոչեմք : Ալ տայ նմա զամենայն առածն
 թրով Մ.սլանին, և զՈրոտնն իւր երկրովն՝ որ էր
 առ Տաշուին և իւր մեծամեծացն, և զբերդն Տոր-
 տոյ իւր կերովն, վասն սպանման հօրն որ անդէն՝
 Արարտի որպէս գին արեան լեալ : Ալ եհան ըզ
 Սմայատ 'ի դուրս յամենայն դավթարաց՝ 'ի Արաց
 և յայլոց : Ալ ասան այս կրկին հաստատութիւն եղև
 հայրենեաց նոցա . զի առաջինն թրով առած էր
 որպէս ծառայ՝ որ 'ի ձեռն Մ.սլան Մոյին, և երկ-
 րորդս արքայատուր և որպէս գնոյ մեծագունի ա-

ուեալ ընդ լուսատու գոհարին: Աւ հրաման էառ
ազատել զամենայն եկեղեցիս Հայոց և քահանայս.
և այնպէս մեծաշուք ճոխանայր 'ի դրանէ արքունի:

Աւ եկեալ փութանակի հասաւ (Մաքատ) յաշ-
խարհս յայս. և ծագեաց խաղաղութիւն որպէս ա-
րեգակն 'ի մէջ գիշերի. և նախ յանդիման լինի
Տաշուին և այլ գլխաւորացն. և 'ի նոցանէ ևս
առեալ օղնութիւն՝ էառ և թափեաց զերկիրն
Որոտան բովանդակ մինչ 'ի սահմանն Տորոդանայ
և Տղենոյ, յորում և կայր ընդ աւեր ամբուն Սիւ-
նեաց Տաթև: Ասա զԱղեգիս և զամենայն գա-
ւառն Այոյ ձորոյ, զՓոշահանան, զԱւրծ և ըզ-
Աեդէ իւր ձորովն մինչև Արերունս և 'ի կո-
տայսն և 'ի Ղեղաքուն 'ի բազում շէնս և աւանս.
և ազատեաց զեկեղեցիս և զքահանայս իշխանու-
թեանն, և ամենայն աշխարհիս Հայոց շինեաց
զվանորայս և զամենայն աւերեալ եկեղեցիս. և
բազում խնդութիւն (եղև) քրիստոնէից: Աւ զի
ամբուն Սիւնեաց կայր աւեր 'ի բազում ժամանա-
կաց, և ծերացեալ էր եպիսկոպոսն տէր Յովա-
նէս, և եղբօր որդի նորա՝ տէր Հայրապետ՝ հրա-
մանաւ կնոջ Տաշուին սկսեալ էր շինել զվանքն,
և կայր 'ի նմին աղքատութեամբ. զի այնքան ժա-
ռանգութեանցն որ լեալ էր. ոչ տուն մի՝ անգամ
ոչ կայր եկեղեցւոյն. զոր և սեպհականեալ Մաքա-
տայ ինքեան՝ սկսաւ ամենայն ջանիւ հոգ տանել

չինութեան և փարթամութեան եկեղեցւոյն , և
զյափշտակեալ ժառանգութիւնսն դարձուցանել
անդրէն :

Եւսկ մինչ այսպէս լինէր , ապա բարիատեացն
սատանայ սկսաւ նախանձ արկանել և գրգռել ըզ
տունն Վազին և զմեծամեծսն Սրաց . և զի Վա
զն վախճանեալ էր 'ի ողթ թուին , և կին նորա
Պոնցայն ունէր դուստր մի Սոշաք անուն և իշխէր
ամենայն իշխանութեան նորա , վասն որոյ ժողո
վեցան 'ի Տփխիս առ Վրդունն՝ որ էր Վազիր և
Պասխաղ կարգեալ 'ի մեծ Ղանէն 'ի վերայ ա
մենայն աշխարհիս , այսինքն հրամանատար ամե
նեցուն և իշխեցող արքունի հարկացն և մեծ տի
ւանին : Վրար (նա) աշխարհագիր զաշխարհն ա
մենայն 'ի չգ թուին : Եւ բազում կաշառօք խնդ
րէին կորուսանել զՍմբատ և ոչ ժառանգեցուցա
նել զերկիր նորա , զոր և ոչ համարձակէր Վր
դունն . այլ առին 'ի Սմբատայ բազում տեղիս , և
զմնացեալսն կեղեքէին սաստկապէս : Վասնորոյ հարկ
եղև նմա վերստին գնալ առ Մանգու Ղանն . և
առեալ 'ի տանէն Վսլան Սոյինանց իւր օգնականս՝
գնաց յաջողմամբն Վստուծոյ : Բայց զի նախ քան
զերթալն սորա՝ կոչեալ էին զՎրդունն 'ի դուռն
վասն մատնութեան ինչ . և 'ի հասանել սորա
անդ կայր նա 'ի կապանս . և Սեինձ պէկ ոմն , և
Շարափաղին դիւան այսմ աշխարհիս , կամէին

սպանանել զԱրղունն, և ինքեանք գուլ 'ի տեղի
 նորա. և Աեհնձ պէկն թշնամի էր Սմբատայ. և
 կամէր սպանմամբ դաւել զնա: Եւսկ այն ինչ 'ի հա-
 սանել նորա 'ի պաղատն՝ յանդիման լինէր Սան-
 գու Աննին: Եւ նորա տեսեալ ծանեաւ զնա. և
 զի յոյժ սիրէր զՍմբատ և հաւատայր նմա, կոչե-
 աւ ինքն և ասէ «Այ՛կ արքայուն և ծանո՛ ինձ զամե-
 նայն որպիսու թիւն այնմ աշխարհի և զօրաց իմոց»:
 Եւ նա կարգաւ պատմէր նմա: Եւսկ վասն Ար-
 ղունին հարցանէ թէ որպէս աւերեաց զաշխարհն,
 և կախէ զքահանայս, և մի սպանեալ է: Սատաս-
 խանեալ Սմբատայ՝ արդարացուցանէ զԱրղունն,
 և ամենեւին ստէ զմատնողսն: Եւսկ որ ցասուցեալ
 արքային մեծամեծացն իւր՝ եթէ ընդէր ոչ ուղիղ
 քննեն, հրամայէ վաղվաղակի ատեան դնել և քն-
 նել Սմբատաւ հանդերձ. զոր և վաղիւն արարին
 իսկ: Եւ ստեալ Սմբատայ զնոսա, առ ժամայն սա-
 տակեցին զԱեհնձն և զԱրափաթինն. և զԱր-
 ղունն հանեալ 'ի կապանաց՝ ածին առաջի արքայի:
 Եւ մեծարեաց արքայ զնա և եդ առաջին գոր-
 ծոյն. և կալեալ զձեռանէն Սմբատայ՝ յանձնեաց
 նմա, և հրամայեաց գրել նմա նոր հրամանս, և
 առաւել պնդութեամբ հաստատեաց քան զառա-
 ջինն և զժառանգութիւնն Սմբատայ: Եւ այսպէս
 մեծամեծ յաջողմամբ ելեալ անտի Արղունաւն
 հանդերձ՝ եկին վաղվաղակի յաշխարհս. և վասն

մեծի երախտեացն ոչ գիտէր Նորդունն թէ որով սիրով պատուեսցէ զՍմբատ :

Իսկ 'ի գալն Սմբատայ յամօթ եղէն ամենայն թշնամիք և հակառակորդն նորա • որ և տիրեաց ամենայն դաւառաց և գիւղից իւրոց • բայց յետոյ իւր կամաւ՝ վասն սիրոյ և միաբանութեան ոմանց՝ դարձոյց և եթող յետ աստ և անդ՝ 'ի գիւղից և յազարակաց • և զայլն հաստատեաց սեպհական հայրենիք իւրոյ ազգի և զաւակաց : Բայց եղև առաջին գնալն Սմբատայ 'ի Սանգու Ղանն 'ի յէթուականին և երկրորդն՝ յէթուականին : Սա մեծաւ փառօք պատուեալ և սիրեցեալ լինէր յաչս հուլաւու Ղանին, և կացուցեալ 'ի վերայ բազում գործոյ իւրոյ : Սա շինեաց զհրաշակերտ ժամատունն 'ի Նորավանս 'ի վերայ գերեզմանաց իւրոց, և արար բազում արդիւնս և փարթամացոյց զնա, և զարդարեաց զեկեղեցին, և ետ գեղանս և այգեստանս, որպէս վերագոյնն ասացաք : Սա գնաց 'ի Ռասեն հրամանաւ հուլաւոյն վասն սնոպար փայտից, զի շինէին զմեծ արքունիքն՝ որ 'ի Ղաուն դաշտին, զոր Նլատաղ կոչէին : Եւ եկեալ Սա շորնիս՝ գնաց 'ի վանսն Թաթլոյ • և բազում ծախիւք և մեծաւ ջանիւ էառ մասն ինչ 'ի գլխոյ սուրբ լուսաւորին Վրիգորոյ, զի կայր անդ մի կողմն գլխոյն : Եւ առ և զգագաթ սրբոյն Վրիգորի սքանչելագործին՝ զոր բերեալ և ժողովեալ

էր անդ վերջին Ղազիկն թագաւորն Տաղրա-
տունի, և եղեալ 'ի պահեստի 'ի կործանման ժա-
մանակին : Ալ բերեալ զանպատմելի գանձս աս-
տուածային՝ զարդարեաց ոսկւով և արծաթով՝ ե-
ղեալ յաղիւսաձև պահարանի, և բնակեցոյց 'ի
գերահռչակ ուխտին՝ Աորավանից : Ատ և կազմել
պահարան աւագ սուրբ՝ Աշանին յոսկւոյ 'ի կերպ
աղիւսակի ունելով դրունս երկբացիկս. և գրեաց
'ի թիկանց կուսէ յիշատակ ինքեանց :

Ընդ աւուրսն ընդ այնոսիկ վախճանի եղբայր
սորա՝ գեղեցկածաղիկն Աւանէ, և դնի ընդ Ալի-
կուսին. թողու զաւակ մի բարեբոյս Ախարիտ ա-
նուն : Ալ յետ սակաւուց մեռանի միւս եղբայրն՝
քաջ սպառազէնն Փախադաւլայն, և դնի ընդ նոսա :
Ասկ եղբօր որդին սոցա Տիւրթէն գնաց ընդ
զօրս Հուլաւուին 'ի պատերազմ 'ի չԺ թուակա-
նին : Ալ յետ այսր փոխի ամէնօրհնեալ մայր սոցին
Լսփայն 'ի չԺբ թուին, և դնի ընդ որդւոց իւրոց :
Ալ մնայր Սմբատայ օգնական միայն կրսեր եղ-
բայրն իւր Տարսայիձն, որ էր այր զօրեղ և պա-
տերազմող և յաջողակ յամենայն գործս, նա և բա-
րեպաշտ և աստուածասէր յոյժ, որ առեալ էր
իւր կին յԱսմայեւացւոցն զդուստրտեառն Սիւնեաց
զՎրուղ խաթունն, որ եղև քրիստոնեայ և էր
լի՛հաւատով և երկիւղած յԼստուծոյ. յորմէ ծնան
որդիք երեք՝ Ալիկուսն, Ստեփանոս՝ որ կոչեցաւ

յեպիսկոպոսութիւն, և Փոխորդաւ լայս: Ալ տիրէր
 Տարսայիձն կողմանն Արոտան: Սա զարդարեաց
 զմեծ եկեղեցին Տաթևոյ՝ ի սպասս և ՚ի զգեստս
 գեղեցիկս. և ետ ՚ի սուրբ եկեղեցին զվաղն ջուց
 յափշտակեալ ժառանգութիւնսն՝ զՀաժիս իւր
 սահմանովն, զՅուր իւր սահմանովն, զԽոտ իւր
 սահմանովն, և զիւր ձեռնատունկ այգին՝ ի Խորա-
 դետ, և զԲեթի վանս իւր սահմանովն. և գրե-
 ինքեան արձան յիշատակի ՚ի վերայ սեանն հարաւա-
 յին, որ ունէր օրինակ զայս. «Այս գիր յիշատակի
 և արձան անջնջելի է իմ Տարսայիձիս՝ իշխանաց
 իշխանի՝ որդւոյ մեծին Ախարտի՝ եղբօր Սմբա-
 տայ մեծի իշխանի կողմակալի այսմ նահանգին, որ
 իշխեցող է այսմ գաւառաց. ՚ի դրանէ Մարգու-
 շատայ մինչև ցասմանն Մարջոյ, միաբանեցայ
 Տաթևոյ սուրբ առաքելոցս, և տուի զիմ հոգւոյ
 մասն ՚ի յիմ սեպհական ուխտս ՚ի սուրբ եկեղե-
 ցիս դիւղս երիս, զորս լուեալ էաք ՚ի հին ժա-
 մանակաց ժառանգութիւն լեալ սմին, զՇնհեր,
 զԽոտն աւան սահմանօք իւրովք՝ լերամբ և դաշ-
 տիւ, և ՚ի Խոտագետ զմեր ձեռնատունկ այգին, և
 զՅուր իւր սահմանովն՝ լերամբ և դաշտիւ, և
 զՀաժիս իւր սահմանովն՝ զորոյ զկէսն գանձագին
 էի արարեալ, և ՚ի Մորտի զԲեթի վանսն իւր
 սահմանովն: Ալ եպիսկոպոսք տեղւոյս՝ տէր Հայ-
 րապետ և տէր Սողոմոն, հաստատեցին մեզ յիշա-

տակ, և կարգեցին պատարագ յամենայն ամի մին
քառասունք զՃ յայտնութեանն, զՃ զատկին, զՃ
Լստուածածնին, զՃ աւագ տօներոյն, զԼի օրն՝
ինձ Տարսայիս, և զԼի օրն՝ իմ եղբօրն Սմբատայ:
Լըդ՝ որ յետ մեր կամ՝ ՚ի մերոց կամ յօտարաց
կամ յիշխանաց կամ՝ ՚ի ձեռնաւորաց՝ այս հաստատ
պայմանիս և անքակ վճռիս խափանել ջանայ, կամ
զայն զեղորէքն կամ զայգին յայս եկեղեցւոյս հա-
նել խորհի, բաժին ընդ Յուդայի և ընդ այլ խա-
չահանուացն եղիցի (նմա), և զԿայենին և զամե-
նայն չարադործացն առցէ (նա) պատիժս, և յե-
րից սուրբ ժողովոցն նզովեալ եղիցի. և թէ Տաճիկ
աւագ փոխի ու յափշտակել ջանայ, Լստուծոյ
և յիւր փեղամբ պարէն ապիշար եղիցի, և ընդ սա-
տանայի ՚ի դժոխս իջցէ, և տամբք և զաւակօք
ջնջեալ և բարձեալ եղիցի, և իւր հալալն նմա
հարամ և հազար հազար հազար նալաթ լիցի: Ի
թուիս չիգ, յամսեան՝ Նոյեմբերի ժգ: Աւ ե վկայ
այսմ վճռիս՝ տէր Սարգիս՝ Նորավանից եպիսկո-
պոսն, և Սարգիս փակակալ սուրբ եկեղեցւոյս, և
յիմ ազատաց՝ Հասան՝ Սարապետայ որդի, Արոտ՝
Շահլորա թուռն, Սիրան՝ Նուերայ որդի: Հաս-
տատ է կամաւն Լստուծոյ. Լստուած շնահաւոր
արասցէ սուրբ ուխտիս: Յուսովն Լստուծոյ՝ ես
Տարսայիձ՝ իմ ձեռագրովս հաստատեցի զընծայքս.
արդ՝ որ յետ իմ յիմ զաւակաց և թուանց կամ

յայլ յիշխեցողաց զմեր հողիս զրկել խորհի, և
 զմեր յոյսն խափանել և զմեր սահմանեալս քա-
 կել ջանայ, յժը հայրապետացն նշովեալ եղիցի
 'ի մահ և 'ի կեանք. և կարեալ և ջնջեալ լիցի
 յայս կենացս և 'ի հանդերձելումն. ամէն եղիցի:

Իսկ Սմբատայ հայրագիր լեալ տանն Աւա-
 գինն՝ խորհի ընդ այլ իշխանացն. և տան սպանա-
 նել 'ի ծովամիջի զՎանցայն հրամանաւ Հուլաւու
 Ղանին: Ալ ինքն իշխել ամենայն իշխանութեանց
 Աւագին. և տայ զդուստրն նորա զԱրշաքն 'ի կը-
 նութիւն մեծ Արծալին Սահիպ դիւանին, որ ունէր
 'ի բռին զամենայն աշխարհս տէրութեան Ապա-
 զանին, որ ասի լինել ըստ մեծ դաւթխրանի դի-
 ւանին համարս հարիւր յիսուն դումանի. և մի դու-
 մանն մի բիւր է. և նա էր դիւանագլուխ և վերա-
 կացու ամենայնի. և էր այս յՃը թուին:

Իայց մեծ և բարեպաշտ արքայն աշխարհա-
 կալ՝ յոյսն և ակնկալութիւնն քրիստոնէից՝ Հու-
 լաւու Ղանն մեռանի 'ի չժգ թուականին, ընդ
 նմին և ամէնօրհնեալն Տաւղուղ խաթունն կին
 նորա, որք դեղակուր եղեն 'ի բազմահնար Արջա-
 յէն 'ի Սահիպէն. որ և գիտէ Տէր՝ ոչ ինչ էին
 ընդհատ բարեպաշտութեամբ քան զՎոստանդիա-
 նոս և զմայրն իւր Հեղինէ, որք թագաւորեցին
 ամս ութ: Ալ ասպա նստաւ 'ի տեղի նորա որդին
 իւր Ապաղան, այլ հզօր և բարի և խաղաղարար:

Եւ սա սիրող (էր) քրիստոնէից, որ վարեալ զՎանութիւնն բարեյաղթ յաջողմամբ ամս ութ և տասն՝ մեռանի՝ ի դաւել ոմանց՝ ի Համիան յԷլա Թուականին :

Բայց Սմբատ անզաւակ գոլով, առեալ զմի յորդոց եղբօրն Տարսայիճին և որդեացուցեալ ինքեան՝ տայ յուսումն գրոց և ի հրահանգս քահանայութեան: Եւ ինքն յետ բազում շինութեանց աշխարհաց և վանորէից և եկեղեցեաց և մեծամեծ և երևելի գործոց, որ անց ընդ ամենայն նախնիս իւր, գնաց ի մեծ դիւանն արքունի առ Վարդունն, և Սայիպն ի Վաւրէժ շահաստան, և անդ հիւանդացաւ հիւանդութիւն մեծ, ուր և մեռաւ իսկ : Եւ տուեալ զամենայն իշխանութիւնն իւր յեղբայրն իւր ի Տարսայիճն՝ յանձնէ զնա Վարդունին և Սահիպին. և ինքն փոխի ի կարգս հրեշտակաց, մերձ գոլով նմին երանելի և սուրբ բարունին Շալվէ, վարեալ զիշխանութիւնն մեծաշուք պատուով և երևելի փառօք ամս քսան: Եւ եկեալ ամենայն մեծամեծացն՝ լացին զնա, և մեծապէս պատուով զարդարեցին զդագաղս նորա արքայակերպ ճոխութեամբ. և այնպէս բարձրացուցեալ բազմականօք, խաչիւք և վառեալ ջահիւք և մոմեղինօք, պաշտմամբ մեծաձայն բազմութեան քահանայից, զարմացուցանելով զաշխարհագումար մայրաքաղաքն՝ հանին հանդիսիւ ընդ դուռն

նորա. և բերեալ 'ի հայրենի դամբարանն սուրբ
 ուխտին 'Նորավանից՝ աշխարհատուժք հանդիսիւ
 եղին 'ի տապանի ընդ հարս իւր 'ի Թուականին
 չիբ: Այսն որոյ և շինէ եղբայր իւր Տարսայիձն
 նմա տուն տապանի, և եկեղեցի յանուն սրբոյն
 Գրիգորի, և անդ փոխէ 'ի հանգիստ զեղբայրն
 իւր Սմբատ: Արոյ Քրիստոս Նստուած յոյսն հա-
 սարակաց շնորհեսցէ հանգիստ և ողորմութիւն, և
 մաքրեսցէ զամենայն աղտեղութիւն ոգւոյ նորա,
 և կարգեսցէ ընդ սուրբս և փառաւորեալ իշխա-
 նացն Հայոց. և յիշատակն նորա օրհնութեմբ եղիցի:

Նայց լուր Թէ որպիսի երախտիս գործեաց
 սա առ ազգս իւր: Այր Թագաւորութիւնն Արաց
 առ կնոջ մի Նուսուդան անուն. և էր որդի մի
 Աշային Պաւիթ անուն, զոր բազում հնարիւք
 Զանայր Նուսուդանն այն կորուսանել զնա. եր-
 բեմն դնէր 'ի Թափուտ և ծովասոյզ առնէր, և եր-
 բեմն տայր յիշխանսն սպանանել. և նոքա 'ի գետ-
 նափոր յարկի պահէին. երբեմն վարէր 'ի հեռաւոր
 աշխարհ՝ զի անդ կորուսցեն. և յամենայնէն զեր-
 ծեալ լինէր խնամօքն Նստուծոյ: Այլ երթեալ
 փախստեայ առ մեծարքայն Սանգու Այանն՝ դառ-
 նայր 'ի նմանէ, և եկեալ Թագաւորէր իւրում աշ-
 խարհին, և գտանէր սատակեալ զՆուսուդանն:
 'Նա առնու իւր կին զՍոյանդն՝ Նախջաւանայ զԱյ-
 սուկանն. առեալ էր և միւս կին զՎոնցայն. և

ունէր 'ի նմանէ զաւակ մի Վեմէտր անուն : Աւ
 Մաքատ ամենայն հաւատարմութեամբ հպատակէր
 նմա. և բազում մեծ երախտիս ցուցանէր նմա աւ
 առջի հուլաւու Ղանին և առաջի մեծամեծացն,
 ևս առաւել 'ի մեծ դրանին: Աւ այնքան սիրեաց
 զնա Վաւիթ Թաղաւորն՝ զի հաւասար գլխոյ իւրոյ
 տեսանէր. և զփոքրիկ տղայն Վեմէտրն էր 'ի ձեռս
 նորա, և տայր նմա որդի: Աւ Մաքատ բազում
 Թշնամիս Թաղաւորութեան նորա 'ի մեծամեծ
 գուռզայնոյն տայր սպանանել 'ի դրան արքունի:
 Օր այնքան լսող էր հուլաւուն նմա՝ զի ում կամէր՝
 կեանս շնորհէր, և ում կամէր՝ մահ տայր
 ածել. վասն որոյ ամենայն ոք դողայր 'ի նմանէ, և
 ամենեցուն ակն 'ի նա հայէին:

Արդ՝ կոչէ Թաղաւորն զՄաքատ 'ի Տփխիս,
 և կամէր մեծամեծ պարգևօք երախտահատոյց լի
 նել նմա: Հարց ցնա և ասէ « Արպիսի կամք են քո
 զի պարգևեցից քեզ պարգևս մեծամեծս. զի որ
 կամիս և հաճոյ է քեզ յիմ Թաղաւորութենէս՝
 անխնայ է քեզ »: Յօտն կացեալ Մաքատայ և եր
 կիրպագեալ նմա ասէ. « Ա՛յլ Թաղաւոր, զոր ու
 նիմք ամենայն՝ քո է և նախնեացն քոց, և այն մեզ
 բաւական է. այլ խնդիր է 'ի քէն իմ բան մի՝
 եթէ կամիս »: Աւ ասէ Թաղաւորն « Արդուեալ
 եմ՝ զի զոր ինչ խնդրես՝ տաց քեզ »: Ասէ Մաքատ
 « Վա՛րձ զչար յիշատակն մեր՝ զոր զրպարտեաց նախ

նին քո Վեորդի զնախնիսն իմ, և ետ գրեւ և
 նզովք կարգել՝ զի մի՛ թողցեն զմեզ՝ ի հայրենիս
 մեր, և պահեաց՝ ի տան գանձի իւրում. տո՛ւր զայն
 ՚ի ձեռս իմ » : Այլ զարմացեալ թագաւորն՝ նա
 խատեր զհաւն իւր, թէ ընդէր զայսպիսի արք զօ
 րեղք և յաջողածք եհան ՚ի տանէս մերմէ : Այլ
 հրամայեաց սպասաւորացն յոյզ առնել և գտանել
 զգիրքն. որք երթեալ գտին վաղվաղակի և բերին :
 Առեալ թագաւորն ՚ի ձեռն իւր՝ յոտն եկաց և
 ասէ « Ա՛հա, Սմբատ, ա՛ռ զգիրքս զոր խնդրէիր » :
 Յարուցեալ Սմբատայ երկիրպագաներ և ասէր
 « Ա՛վ արքայ, մինչ այդչափ ողորմեցար՝ զկատա
 րեանց ցոյց առ իս բարիս. այդ գիրքդ գրեալ է
 ձեռամբ թագաւորի, հրամայեա՛ լուցանել առաջի
 քո կրակ, և քո ձեռամբդ ընկեա՛ ՚ի նա զգիրքդ » :
 Այլ առժամայն հրամայեաց թագաւորն, և լուցին
 կրակ. և հանեալ զսուրն՝ կտրեաց զթուղթսն և
 ընկեաց ՚ի կրակն և այրեաց : Անդ որ յոյժ խնդա
 ցեալ Սմբատ՝ մեծապէս շնորհակալէր նմա : Յետ
 որոյ և այլ բազում մեծամեծ պարգևօք և թագա
 ւորական զգեստիւք պատուէր և խիւլայէր զնա թա
 գաւորն. և այնպէս դարձուցանէր ՚ի տուն իւր : Ա՛հա
 այսու օրինակաւ եբարձ Սմբատ զնախնեաց իւրոց
 նախատինս. և արար զկնի եկեւոցն յիշատակ բարի :
 Իսկ զկնի սորա տիրեալ ամենայն իշխանու
 թեանց նորա եղբայրն իւր Տարայիձն. պատ

ուեալ և սիրեցեալ յաշխարհակալացն և յամենայն
 մեծամեծացն... ահարկու՛ի վերայ ամենայն թշնա-
 մեաց . և այնքան յարգեալ լինէր առաջի Ապա-
 ղանին, որ բազում անգամ զարքայական հանդերձն
 իւր մերկացեալ յանձնէն՝ հագուցանէր Տարսա-
 յիճին յոտից մինչև ցգլուխ, և զկամարն համակ
 յոսկւոյ բազմագին ակամբք և մարգարտօք լցեալ՝
 տայր ածել ընդ մէջ նորա: Այլ զի այր ուժեղ և
 սրտեայ և պատերազմօղ էր, և հասակաւ ահարկու,
 յամենայն պատերազմունս յոր երթայր՝ մեծամեծ
 յաղթութիւնս առնէր, և անպարտելի զօրութիւնս
 ցուցանէր՝ ի Աորասան, ի Շամբին, ի Հոռոմք,
 ի Համս, ի Համայ, ընդ Մսրացւոյն . ի Վար-
 բանդն . ինն անգամ վանեալ անձամբն զպատե-
 րազմն և մղեալ մարտս: Այսան որոյ մեծամեծ պար-
 գեօք պատուեալ լինէր յարքայից արքայէն . և
 առեալ զոսկի բալիշն՝ որ էր տապարակաձև՝ ի
 չափ թղոյ մի և ի կշեռ լաւեր միոյ, զի այն իսկ
 էր յաղթութեան պատիւն: Սա առեալ զթագա-
 ւորն Վաւիթ՝ գնայր ի տունն Այաչենոյ առ որդի
 մեծ իշխանին Սալալին՝ Աթաբակն, և առնոյր
 զքոյր նորա ի կնութիւն զՍինայ խաթունն առ
 կենօք առաջին ամուսնոյն, ընդ որ ո՛չ հաճեցան
 օրէնք և վարդապետք եկեղեցւոյ, և բերեալ ի
 տուն իւր՝ ստացաւ ի նմանէ որդի մի գեղեցիկ
 Ալէշ, և անուանեաց զնա Սալալ . և դատերա

երկուս , որոց զաւագն ետ 'ի կնութիւն մեծի և
 փառաւորեալ իշխանին Սաչենոյ Վրիգորոյ՝ որ
 դւոյ Հասանայ, որդւոյն մեծ Վրիգորին, որ եր
 քեռորդի աթաբեկ Վանէի . և զմիւսն ետ հօր
 նետուն հարսն 'ի տունն Վրաց Թագաւորին . կին
 եղբօրն Վաւթի Թագաւորին . որ եր կարգաց Թա
 գաւորին՝ որ պակասեաց յ՚ի Թ Թուականին : Սա
 շինեաց եկեղեցիս և արար բազում արդիւնս 'ի
 վանորայս : Եւ 'ի վանսն Յաղաց քարոյ գիւղ 'ի
 Վեղաքունի զՎառնկերն, և այգի մի 'ի Վաճա
 ւակաձորի . և գրէ ինքեան արձան 'ի վերայ սրբոյ
 կարապետին . և պատարագ երեք ամ յամէ . և
 փակէ ահագին նզովիւք՝ զի մի խախտեսցեն զհո
 գեցատուր զայն . նորոգէ և բազում եկեղեցիս
 խախտեալս և հնացեալս :

Վախճանի և յաւուրսն այնոսիկ բարեպաշ
 տուհի կին սորա Վրուղ Սաթունն, և դնի 'ի տա
 պանի 'ի դրան սուրբ առաքելոցն 'ի Տաթև : Բայց
 յետ Թագաւորութեանն Վաւթի, զորդին նորա
 զՎեմէտրէ բերեալ Սմբատ 'ի տուն իւր՝ սնու
 ցանէր ըստ պատուիրելոյ հօրն . և ասրա բազում
 ջանիւ և օժրնդակութեամբ նստուցանէ յաթու
 հօր իւրում Թագաւոր վրաց յ՚ի Թուականին :

Իսկ յետ Վաղանին՝ որ մեռաւ յ՚ի Թուա
 կանին, նստի Թագուդարն եղբօրորդի նորին՝
 Վանամենայն աշխարհի . որ և Վհմատ անուանեաց

զինքն, և խորհեցաւ քակել զօրինս քրիստոնէից,
 և առնել Մսրլման զամենայն ազգ: Եւ յերրորդ
 ամի տերութեան իւրոյ եսպան 'ի Մուղան զմիւս
 եղբայրն զՎօնղըրաթայն • և զՍուլտանն Հոռ
 մաց՝ զՍիադինն • և զերկուս որդիսն Յազանին •
 'ի գարնանային ժամն գնաց անհուն հեծելով 'ի
 Խորասան 'ի վերայ Ղրղունին՝ որդւոյ Ղպաղանին,
 զի սպանցէ զժառանգ թագաւորութեանն • և կա
 լեալ զնա դարձաւ այսրէն: Իսկ Ղստուածն քրիս
 տոնէից յայնմ գիշերի դարձոյց զսիրտ մեծա
 մեծացն առ Ղրղունն • զոր հանեալ 'ի բանտէ կա
 պանաց՝ թագաւորեցուցին, և սուր 'ի վերայ ե
 դեալ՝ կոսորեցին զամենայն թշնամիս նորա: Հա
 սեալ զկնի սատակեցին զՂհմատն և զհամախոհս
 իւր՝ և զհասան Մանգլիէ եին, զՍահիպդիւանն,
 զՂինաին և զայլ բազումս: Եւ եր ընդ նոսա
 թագաւորն Պեմէտրէ, զոր սիրեաց Ղրղունն, և
 ետ նմա զամենայն աշխարհս հայոց՝ զտունն Ղւա
 գեան և զտունն Շահանշահեան և զՂազեցիսն •
 և զորդիսն Սաղուն աթաբակին • և ինքն եր յոյժ
 սիրող քրիստոնէից և եկեղեցեաց: Ի՛ր և ընդ
 նոսա Տարսայիճն, զոր յոյժ մեծարեաց և սիրեաց
 զնա Ղրղունն:

Ղպաղարձաւ Պեմէտրէ մեծաւ խնդութեամբ,
 և ամենայն ազատք և մեծամեծք Սրաց և հայոց
 ընդ նմա: Եւ եկեալ 'ի Շարուր՝ գնաց ընդ ա

ուաջ Տարսայիճն, և մեծամեծ պատուով և արքունական ընծայիւք մեծարեաց զթագաւորն: Աւ նա առեալ տարաւ զնա ընդ իւր յերկիրն Աւագեան՝ յԱյրարատ . և բազում թախանձանօք բռնաբօսեաց զնա, և եդ Աթաբակ՝ ի վերայ ամենայն տէրութեան իւրոյ մինչև ՚ի Տփխիս և յԱնի և ՚ի Արս . և ետ ՚ի ձեռս նորա զտղայսն իւր՝ զԱւաւիթ և զԱննաւիլն՝ սնուցանել զնոսա և պահել: Այսայնմ հետէ առնէ Տարսայիճն զաթաբակութիւն աշխարհիս նայոց, և բազում դիւրութիւն և ուղորմութիւն առնէր նեղեալ ազգիս նայոց: Աւ զնացեալ ՚ի Տփխիս՝ ետ բերել զդիւանն արքունի, և ընթերցաւ զամենայն դաւթարսն . և զիւր գրեալ ՚ի դաւթարսն զանուանս վանորէից նայոց, զի ՚ի ներքոյ հարկի և դիւանի կացցեն: Ապա ետ բերել զծիկն պարաւագ՝ դիւանադպրութեանն: Աւ փոխեաց զդաւթարսն, և եհան զանուանս վանորէիցն՝ աւելի քան զհարիւր յիսուն, և զհինն այրեաց հրով . և այնպէս ազատեաց զամենայն եկեղեցիս: Ապա և այնքան ողորմած և զթած եղև առ ամենեւեան, զի ՚ի Աետիս գիւղ՝ որ է ՚ի վերայ նուրաստան գետոյ՝ խաչ կանգնէին, և անուամբ նորա կոչէին զնա:

Ապա արար ժողով բազում եպիսկոպոսաց և վարդապետաց և վանականաց . և աշխարհախումբ հանդիսիւ ՚ի գերափառ ուխտին՝ Աորավանից, և

Էտ ձեռնադրել զորդի իւր Ստեփանոս 'ի քահա-
 նայութիւն յէթ թուականին: Աւ յետ հինգ ամի
 յուղարկեաց (զնա) 'ի թագաւորութիւնն Հայոց
 'ի Աիլիկիա՝ առ մեծ կաթուղիկոսն տէր Յակոբ
 'ի ձեռնադրութիւն եպիսկոպոսութեան . որ և 'ի
 հասանելն անդ վախճանեալ էր կաթուղիկոսն . և
 բազում պատիւ և փառս ընդունէր 'ի թագաւորէն
 Հայոց Աւոնէ . որ և յոլով թախանձանս առնէր
 'ի կաթուղիկոսութիւն Հայոց: Աւ մինչ ոչ առ-
 նոյր յանձն, ապա արարեալ մեծ աշխարհաժողով
 բազում ընտրութեամբ կացուցանէն կաթուղիկոս
 Հայոց՝ զտէր Կոստընդին յաւուր ճրագալուցին
 զատկին . և 'ի մեծի աւուր զատկին ձեռնադրեն
 զՍտեփանոսն՝ մետրապօլիտ մեծի աթուոյն Աիւ-
 նեաց 'ի վերայ այլոց եպիսկոպոսացն՝ որ կային աստ
 և անդ, ոմանք 'ի Այոյ ձորոյ և ոմանք 'ի Տաթև .
 որք և միաբան թղթովք և ընծայիւք յուղարկեալ
 էին զնա առ կաթուղիկոսն վասն նորոգման սուրբ
 աթուոյն հին պատուոյ և աստիճանին , որ բար-
 ձեալ էր 'ի վաղնջուց վասն աւերման և կործան-
 ման աշխարհիս: Աւ այսպէս սրակեալ Ստեփանոս
 սուրբ և առաքելական եկեղեցւոյն Տաթևայ՝ փե-
 սայացուցանէն այսմ աթուոյ, և գրեն զշրջաբե-
 րական նամակն ոսկեգիր մագաղաթաւ՝ մեծարգի
 բանիւք և հաստատուն պայմանաւ , նորոգելով
 զպատիւ աթուոյն զմետրապօլութեանն . և շքեղա-

ցուցեալ անհամեմատ փառօք՝ զգեցուցանեն նմա
 զհայրապետական զգեստն ոսկէթել հիւսուածով,
 և դնեն թագ պատուական՝ ի գլուխ նորա: Օ այս
 կաթուղիկոսն: Իսկ թագաւորն նմանապէս զգե-
 ցուցանէ՝ ի թագաւորական զգեստուցն՝ ըստ հայ-
 րապետական ձևոյն, և դնէ կրկին անգամ թագ
 պատուական՝ ի համակ ոսկւոյ՝ ի գլուխն, որ և
 զանուն թագին ինքեանք միդր կոչէին. տային և
 զեմիփորոնն մեծախորհուրդ զերեք կրկինն՝ որ
 մետրապօլտացն է, և խոյր ոսկէթել մարգարտա-
 յեռ յօրինուածովք, նա և այլ բազում պարգևս
 մեծամեծս. և այնպէս բարձրագոյն փառօք դար-
 ձուցանեն այսրէն՝ ի թուականին չլլ:

Իսկ ի գալ նորա խնդաց հայրն իւր Տարսա-
 յիճն և եղբարքն և ամենայն աշխարհն: Իայց
 յետ սակաւուց խանդացեալ եպիսկոպոսացն որ ի
 Տաթև՝ գնացին առ այլազգիսն և բազում ոճիրս
 սերմանեցին, և յոլով վիշտս հասուցին եկեղեցւոյ.
 և մինչ ի վախճանն ինքեանց երկոցունցն՝ տէր
 հայրապետին և տէր Յօհանիսին՝ ոչ դադարեաց
 խազմն և խռովութիւնն:

Իսկ տեառն Ստեփանոսի գնացեալ առ մեծ աշ-
 խարհակալն Մարզունն, և ցուցեալ նմա զնամակ
 կաթուղիկոսին՝ և ծանոյց զամենայն որպիսութիւնն:
 Եւ նորա մեծապէս պատուով ընկալեալ զնա՝ յոյժ
 հաճեցաւ. և հրամայեաց գրել նմա ըստ իւր

եանց օրինին առլէխ, և հաստատեաց զեկեղեցիսն
 և զաշխարհն և զեպիսկոպոսունսն 'ի տէր Ստե-
 փանոս. և ետ նմա այր 'ի դրանէն և փայիզայ. և
 այնպէս յուղարկեաց յաթոռ իւր. որ և եկեալ
 տիրէր ամենայնին 'ի փառս Մատուծոյ: Ալ կային
 հնազանդութեամբ 'ի ներքոյ նորա տէր Վրի-
 գորն՝ որ էր ազգական տէր Յոհաննիսի, և տէր
 Սարգիս՝ որ 'ի Նորավանս:

Մյս տէր Սարգիս, որպէս յառաջն ասացաք,
 բազում արդիւնս ցուցեալ 'ի Նորավանս՝ ևս ա-
 ռաւել արար գործ մի երևելի. զի 'ի գիւղն Մու-
 փայ 'ի վերայ գետոյն կանգնեաց կամուրջս զար-
 մանալի տաշածու վիմօք յոյժ բարձր և ընդարձակ
 և լայն հեացուցիչ տեսողաց՝ բազում ծախիւք և
 անչափ աշխատութեամբ՝ հրամանաւ բարեպաշ-
 տին և մեծափառ իշխանին Տարսայիճին. որոյ վար-
 ձատրեսցէ Քրիստոս հազարապատիկ:

Յայսմ ժամանակի երկպառակեցան զօրքն
 Պան Մորզունին. և անկաւ շփոթումն մեծ 'ի մէջ
 մեծամեծ գլխաւորացն, և հանին բազում արեան
 ճապաղիս. զի կալաւ Մորզունն զմեծ զօրապետն
 զՄուղաչինքսանն, որ կոչի աւագաց աւագ կամ
 տէրանց տէր, և եսպան զնա. զի խորհուրդ նեն-
 գութեան էին խորհեալ նմա, ընդ նմա և զամե-
 նայն համախոհս նորա՝ զՍազանն և զԹուղլոյն
 հազարապետք. զՄուրիսն, զՄաւանն, և զայլ

բազումս : Սակս որոյ և զբարտեալ զԹագա-
 ւորն Արաց Ղեմէտրէ՝ բաղբաղելով եղին՝ ի վե-
 րայ բարուրս մահու, և տարեալ սպանին ՚ի տա-
 րապարտուց՝ ի մեծ դաշտին Սովկանայ՝ յեզր գե-
 տոյն Աուրայ ՚ի Թուական չլի : Իսկ օրհնեալ և
 քրիստոսասէր իշխանաց իշխանն Տարսայիձն, յետ
 բազում բարեպաշտութեանց և երևելի գործոց,
 լցեալ զկէտ կենաց իւրոց՝ վախճանի յիւրում դա-
 րապասին Ղուփայ, և տարեալ ՚ի Աորավանս մեծ
 աշխարհաժողով հանդիսիւ՝ դնի ընդ եղբօր իւ-
 րում Սմբատայ յիւրում ձեռակերտ դամբարանին
 ՚ի Թուականին չլի :

Եւ ապա որդիք նորա վիճէին ՚ի վերայ տե-
 րութեան և իշխանութեան հօրն, որք զնացեալ
 ՚ի դուռն արքունի՝ յանդիման եղեն աշխարհակալ
 Ղանին Արղունի, և ծանուցին զբանս իւրեանց :
 Իսկ նորա յառաջ կոչեալ զաւագագոյն զԱլի-
 կումն, և կարգեալ զնա ՚ի տեղի հօրն՝ կացուցանէ
 իշխան ՚ի վերայ ամենայնին : Իայց Թեպէտ տիրեաց
 բոլոր հայրենեաց և իշխանութեանց հօրն, սա-
 կայն ոչ կամեցաւ զրկութիւն անել եղբարցն,
 այլ եպիսկոպոսօք և վարդապետօք և աղատովք
 բաժանեաց զամենայն ժառանգութիւնսն, և ետ
 ըստ պատշաճին զբաժին եղբօրն Սալալին ՚ի նա,
 և զբաժին հօրեղբօրորդւոյն Արպարտի ՚ի նա :
 Եւ այնպէս կային միաբանութեամբ և վարէին

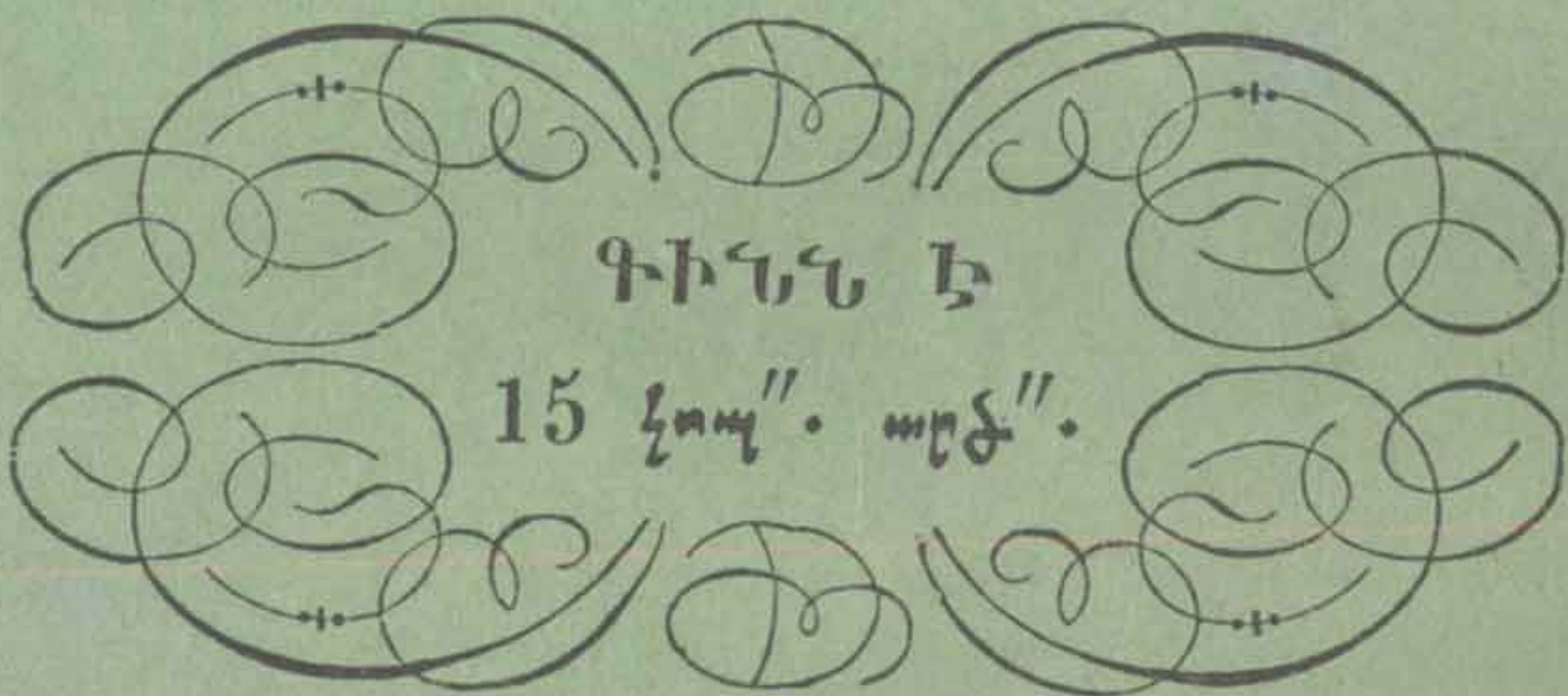
զտերութիւն յայսմ նահանգի՝ մեծարգոյ և շքե-
 ղաշուք իշխանութեամբ պատուեալ և փառա-
 ւորեալ յաշխարհակալաց և՛ ի մեծամեծաց, պա-
 հելով զաշխարհս զայս՛ ի խաղաղութեան, և զվա-
 նորայս՛ ի շինութեան: Այլ զի յայսմ ժամանակի
 ամենայն աշխարհ աւերեալ և ապականեալ էր, և
 վանորայք խափանեալ՛ ի պաշտամանէ, ամենեքեան
 առ հասարակ դիմեալ՛ ի տերութիւն սորա՝ աստ
 զհանգիստ առեալ զետեղէին. որպէս և եկն
 կաթուղիկոսն՝ Ղուանից տէր Ստեփանոսի եղբօր
 սորա. և այլ բազում եպիսկոպոսք և վարդա-
 պետք և յազատ արանց: Այլ էր տեսանել շնոր-
 հօքն՝ ստուծոյ զտունս զայս իբր զտապան՝ Առ-
 յեան՛ ի մէջ աշխարհակործան ալեացն. զոր և
 տէր՝ ստուած անսասանելի պահեսցէ բարեխօսու-
 թեամբ սուրբ ՝ ստուածաճնին և ամենայն սրբոց
 մինչ՛ ի կատարած աշխարհի: Մայց այսու յոյժ
 գեղեցկացան, զի ինքեանք մարմնական իշխանու-
 թեամբն պայծառանային. և եղբայր իւրեանց տէր
 Ստեփանոս հոգևոր շնորհօք և բարձր դիտապե-
 տութեամբ շքեղանայր. և յեւեալք սիրով ընդ
 միմեանս կային հանդարտութեամբ. ըստ այնմ եթէ
 « Օ՛ ինչ բարի կամ զինչ վայելուչ, զի բնակին
 եղբարք ՛ ի միասին » :

Այլ ունէին սոքա բողբոջք բարեբոյսք զաւա-
 կաց. Ալիկուամին որդիք երկու, Սուրթեւ և Սուր-

դայ անուն , և դուստր մի՛ զոր ետ 'ի կնուլթիւն
 գեղեցկածաղիկ իշխանին և մեծ կողմակալին Աս-
 չոյ՝ որդւոյ Հասանայ՝ որդւոյն Պռոշայ մեծ իշ-
 խանին , որ երրորդ 'ի Ասակայ քաջէ , զոր վե-
 րագոյն յիշեցաք : Իսկ Ախարտի որդիք հինգ .
 որոց իրիցագոյնն Սմբատ՝ որ փեսայացեալ էր
 տանն աթաբակ Սադունեանց . և միւսն Յովաննէս ,
 զոր աւեալ տեառն Ստեփանոսի՝ սնոյց և վար-
 ժեաց ուսմամբ և ած 'ի քահանայուլթիւն :

Աւարդ՝ ո՛վ ընթերցողք մի՛ լիցի ինձ ոք պար-
 սաւադէտ , որպէս թէ զիւր ազգ յարգէ և պա-
 տուէ . և կամ կարծիք ինչ տարցի՝ եթէ աւելի ինչ
 բանս յօդեալ պատուաստեցաք : Ակնյ է ինձ Տէր
 որ յիսկզբանէ ճառիս մինչև կատարածս բազում
 ճշդիւ քննեալ գտաք զստոյգն . և զոր մեր ակա-
 նատես եղեալ՝ 'ի բազմաց զսակաւն և զճշգրիտն
 եղեալ կարգեցաք աստ . և թէ զօտարաց ազգա-
 բանուլթեանց և յիշատակաց՝ որք վաղ ժամանօք
 անցին՝ փոյթ եղև մեզ , ապա ո՞րքան ևս առաւել
 իմն և իմոցն : Աւ զի զայս մատեան . . . :

ԳԻՆԵ Է

15 հոկտեմբերի 1915 թ.

